

TALLINNA ÜLIKOOLI RAHVUSVAHELISTE SOTSIAALUURINGUTE KESKUS

Noorte sotsiaalse tõrjutuse projekti raport nr 6

TASK-U: NOORTE
MITMETASANDILISE
SOTSIAALSE KAASATUSE
DÜNAAMILINE MUDEL

RASI toimetised nr. 21

RASI

TALLINNA
ÜLIKOOL

Triin Roosalu, Raili Nugin, Ilona Rannala, Margarita
Kazjulja, Marti Taru, Maaris Raudsepp, Marge Unt

Veebruar 2022

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

HARIDUS- JA NOORTEAMET

Rahvusvaheliste Sotsiaaluuringute Keskus (RASI) on Tallinna Ülikooli Ühiskonnateaduste Instituudi sotsiaalteaduslik interdistsiplinaarne teadus- ja arenduskeskus, mis teostab teadusprojekte. RASI teadurid on tegevad ekspertidena ühiskonnaelu analüüsimisel ja kujundamisel. TLÜ RASI uurimisteemad hõlmavad ühiskondliku ebavõrdsuse (või ka kihistumise) erinevaid tahke – sugu, rahvus, vanus, põlvkond, haridus, ametipositsioon. Viimastel aastatel on hakatud suurt tähelepanu pöörama elukestva õppe problemaatikale kui eluteed kujundavale ja sotsiaalset sidusust Eestis ning laiemalt kogu Euroopa Liidus tagavale tegurile. Teine uuem temaatika osakonna uurimistöös on seotud aktiivse vananemise küsimustega.

Aruanne on valminud projekti „Noorte sotsiaalne tõrjutus“ raames, mille tegevusi rahastatakse haridus- ja teadusministri kinnitatud ning Haridus- ja Noorteameti poolt elluviidava Euroopa Sotsiaalfondist kaasrahastatud programmi „Tõrjutusriskis noorte kaasamine ja noorte tööhõivevalmiduse parandamine“ tegevuse 6.4 „Teadmiste suurendamine noortest ja noortele suunatud tegevuste mõjust“ vahenditest.

Vaata ka teisi projekti raames valminud aruandeid:

- [Noorte palgavaesus Eestis 2007-2020](#)
- [Tõrjutusriskide maandamine töö ja õppimisega: teenindussektori algaja töötaja näide](#)
- [Noorte tõrjutusriskide maandamine töökohal: tööandja võimalused teenindussektori näitel](#)
- [Kõrvale jäänud noor kui kohaliku tasandi väljakutse: noortega töötava spetsialisti vaade](#)
- [Noorte tõrjutusriskide lood: isikud ja vinjetid](#)
- [TASK-U: Noorte mitmetasandilise sotsiaalse kaasatuse dünaamiline mudel](#)

Roosalu, T., Nugin, R., Rannala, I., Kazjulja, M., Taru, M., Raudsepp, M., & Unt, M. (2022). *TASK-U: Noorte mitmetasandilise sotsiaalse kaasatuse dünaamiline mudel*. RASI toimetised nr 21. Tallinna Ülikool. <https://www.tlu.ee/yti/teadusrahvusvaheliste-sotsiaaluuringute-keskus/repositoorium>

ISSN 2613-733X

ISBN 978-9985-4-1303-6 (pdf)

Kontaktandmed

Rahvusvaheliste sotsiaaluuringute keskus

Uus-Sadama 5, 10120 Tallinn

Koduleht: <http://www.tlu.ee/rasi>

Telefon: 619 9860

E-post: rasi@tlu.ee

RASI sotsiaalmeedias

Twitter https://twitter.com/rasi_iiss

Facebook <https://www.facebook.com/TLURASI/>

Autorid tänavad kõiki uuringusse panustajaid, meie eriline tänu kuulub intervjueeritud noortele ja koosloome koosloome seminaril osalenutele. Täname Epp Reiskat igakülgse abi eest projekti korraldusliku poole ohjamisel ja raporti vormistamise eest. Suur tänu sisukate arutelude ja tagasiside eest, Liisi Noode, Martti Martinson ja Reelika Pirk!

Sisukord

Lähtekohad: mikro-, meso- ja makrotasand sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel	5
Noorte intervjuudest ilmnev vaade: probleemid ja lahendused	9
Noored neljast kohalikust omavalitsusest	9
Teenindussektoris töötavad noored.....	11
Võtmetegutsejate vaade: institutsionaalsed ja struktuursed probleemid noorte tõrjutuse ennetamisel	15
KOV spetsialistide intervjuudest ilmnev vaade: probleemid ja lahendused	15
Töötavate intervjuudest ilmnev vaade: probleemid ja lahendused	16
Võtmetegutsejate vaade: indiviidi tasandi sotsiaalse tõrjutuse riskid	19
KOV tasandi spetsialistide intervjuudest ilmnev vaade: indiviidi tasandi probleemid ja institutsiooni tasandi lahendused	19
Töötavate noorte intervjuudest ilmnev vaade: indiviidi tasandi probleemid ja institutsiooni tasandi lahendused.....	19
Analüüsi põhijäreldus: lahendamist vajab usaldusprobleem	21
Noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamine: sekkumismudeli TASK-U kirjeldus.....	25
TASK-U sekkumismudeli ABC-10	27
A. Kolm osalemise mõõdet.....	27
B. Noorest lähtuv vaatenurk	28
C. Institutsionaalse võrgustiku koostöö toetamine	28
Kasutatud materjalid	29

Sissejuhatus

Projekti eesmärk on kaardistada ja mõista asutustes ja asutuste vahelises koostöös toimuvaid protsesse, et määratleda teenuste korraldamise protsesside ja süsteemide arenduseks vajalike meetmete ja tegevuste kogumit, võttes arvesse ka noorte endi vaade ja tõrjutusriskis noorte toimetulekustrateegiad.

Siin raportis tutvustatud noorte mitmetasandilise sotsiaalse kaasatuse dünaamilise mudeli aluseks olev analüüs pärineb viiest Noorte sotsiaalse tõrjutuse projekti raames valminud raportist:

- Raport 1: Noorte palgavaesus Eestis 2007-2020
- Raport 2: Tõrjutusriskide maandamine töö ja õppimisega: teenindussektori algaja töötaja näide
- Raport 3: Noorte tõrjutusriskide maandamine töökohal: tööandja võimalused teenindussektori näitel
- Raport 4: Kõrvale jäänud noor kui kohaliku tasandi väljakutse: noortega töötava spetsialisti vaade
- Raport 5: Noorte tõrjutusriskide lood: isikud ja vinjetid

Uuringu lähtekohaks on sotsiaalse tõrjutuse dünaamiline käsitlus, mille kohaselt ei ole **sotsiaalne eemalejäämine indiviidi omadus, vaid keskkonnategurite mõjul esineda võiv olukord, mida on võimalik keskkonnateguritesse institutsionaalse sekkumise toel ennetada või tasakaalustada.**

Kes on eemalejäänud noor? Antud projektis kasutame tavapärasest NEET staatuses noorest (noor, kes ei osale tasemeõppes, täiendkoolituses ega tööta) laiemat mõistet. Peame tõrjutusriski keskseteks dimensioonideks majandusliku toimetuleku raskusi ja sotsiaalse toe ja kuuluvuse vähesust. Niisiis, defineerime **tõrjutusriski kui majandusliku ja sotsiaalse toimetuleku ohustatuse**. NEET staatus ise ei sisalda noore jaoks alati ja üheselt eemalejätust, eriti vabatahtliku NEET staatuses puhul. Siiski on NEET staatus noorte materiaalse ja sotsiaalse eemalejätuse võimalik käivitaja ja süvendaja. Samas on tõrjutusriskis ka töövaesuses (liiga väike töökoormus, ebastabiilne töö) ja palgavaesuses (noor töötab, aga leibkonna sissetulek siiski alla suhtelise vaesuse piiri) noored ja seetõttu on meie tõrjutusriski definitsioon laiem kui NEET staatuses noorte põhine lähenemine. Projekti käsitluses on tõrjutusriskis laiemalt noored, kelle puhul on täitmata üks kolmest olulisest sotsiaalse osaluse dimensioonist.

Tulemused põhinevad **Eesti Sotsiaaluuringu** 2007-2020 aastate andmete originaalsel analüüsil ning intervjuudel **20 noorega** (10 NEET staatuses kogemusega noort ja 10 teenindussektoris töötavat noort), **12 tööturu esindajaga** (9 juhti kahest jaeketist, 2 sektoritasandi ametiühingu esindajat ja 1 valdkondliku tasemeõppe esindaja) ja **22 KOV esindajaga** neljast Eesti omavalitsusest. Intervjuude kavandamisel lähtusime protsessist kui tervikust, kaasasime erinevatest omavalitsustest võimalikult erineva taseme ametnike heterogeensetest paikadest.

Millest koosneb antud raport? Raporti keskmes on projekti peamine tulemus: noorte kaasatusele kaasaaitav mudel. Mudel on kolmemõõtmeline, see lähtub noorest ja selle keskseks teljeks on institutsionaalse võrgustiku koostöö. Raporti alguses tutvustame teekonda mudelini. Esmalt toome välja kogu projekti aluseks olnud kontseptuaalsed lähtekohad. Seejärel toome projektis valminud analüüside lühikokkuvõtted: noorte, kohaliku omavalitsuse tasandi spetsialistide ja tööturu osapoolte intervjuudest ilmnevad positiivsed kogemused ning probleemid. Nende põhjal ning mudeli aluspõhimõtteid silmas pidades pakuvad uurijad seejärel välja mudeli ja selle praktilised lahendused. Kokkuvõttvad järeldused on toodud raporti lõpus.

Lähtekohad: mikro-, meso- ja makrotasand sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel

Projekti lähtekohaks on sotsiaalse tõrjutuse dünaamiline käsitus, mille kohaselt ei ole sotsiaalne eemalejäämine indiviidi omadus, vaid keskkonnategurite mõjul esineda võiv olukord, mida on võimalik keskkonnateguritesse institutsionaalse sekkumise toel ennetada või tasakaalustada.

Uuring käsitleb noorte tõrjutuse ennetamise võimalusi, käsitledes nii NEET staatusse sattumise riski kui ka töö- ja palgavaesusse sattumise riski. Eeltoodud staatused ohustavad noorte edasist eluteed kui sellega kaasneb noore materiaalse ja sotsiaalse toimetuleku ohustatus. Pakume välja ennetamise tingimusena mitmedimensioonilise sotsiaalse kaasatuse mudeli. Kindlasti on selle mudeli kohaselt on oluline kindlustada institutsionaalse sekkumise toel tähelepanu **noore osalemise kolmele aspektile samal ajal: nii tähenduslik osalemine erinevates sotsiaalsetes tegevustes; tööalase konkurentsivõime ja panustamisvalmiduse kujunemine; ning noore enesekindluse, kodanikutunde ja sotsiaalse agentsuse toetamine.**

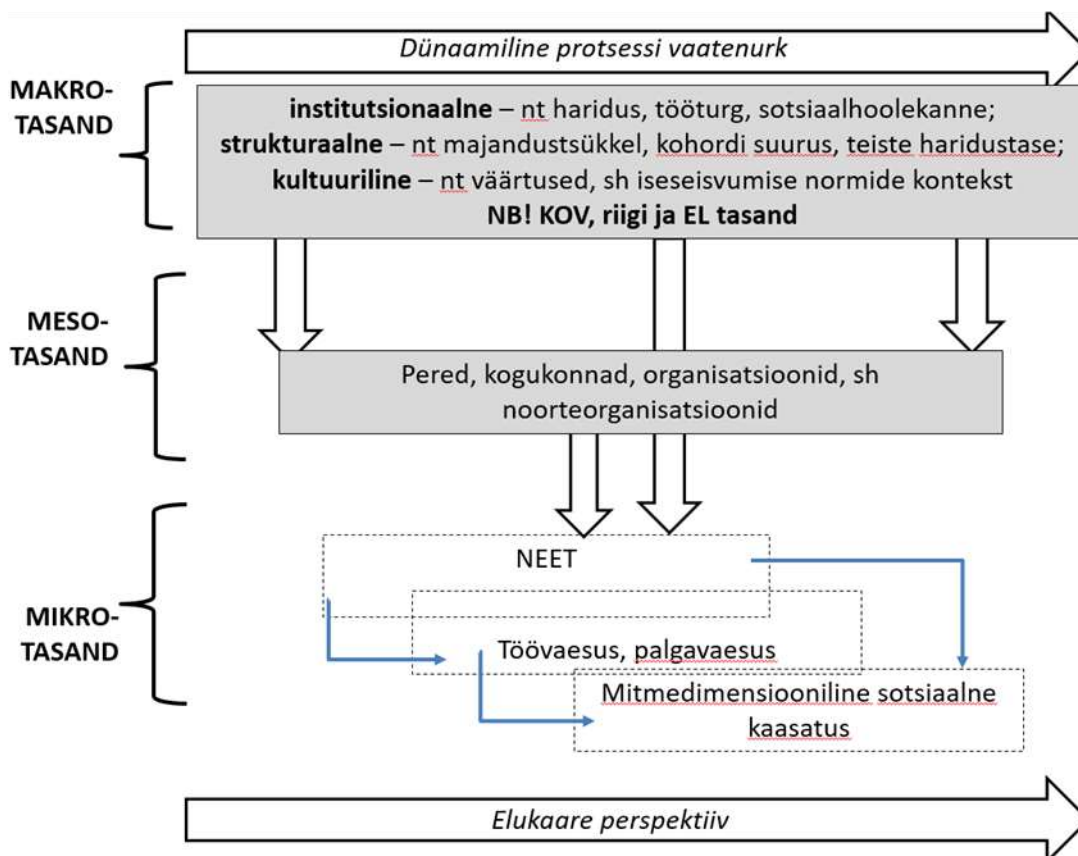
Tabel 1 Kolmedimensiooniline kaasatuse mudel kui institutsionaalne vastus noore põhivajadustele

<i>Põhivajadused (isemääramisteooria Ryan ja Deci, 2017)</i>	<i>Põhivajadustega seotud püüdlused</i>	<i>Õppimise tulemused (Schuller, 2004)</i>	<i>sekkumise võimalused</i>	<i>mudeli põhi- dimensioon</i>
Seotus, kuuluvustunne ja tähenduslikud seosed teiste inimestega	Luu ja hoida suhteid; Sotsiaalne tunnustus, maine	Sotsiaalne kapital: sidemed, sotsiaalsed oskused, usaldus	Hoolimine, kaasamine mõtestatud koostevõrgustesse	Osaluse võimaldamine, võimaluste loomine
Autonoomia (iseseisvus) otsustusõigus ja valikuvõimalused	Areneda, muutuda eneseteadlikumaks ja kompetentsemaks	Identiteedikapital: eneseusaldus, elu mõte	Elu mõtte ja sihi (oma loo) leidmine/loomine, jõustamine (aidata kasvatada tiivad, nii et noor saaks ise lendu tõusta), iseseisvust toetav keskkond	Jõustamine ja agentsuse toetamine
Kompetentsus - inimene tajub ennast piisavalt teadja ja võimekana, et saavutada oma eesmärgid	Panustada ühiskonda; Majanduslik toimetulek	Inimkapital: teadmised, oskused, vilumused	Aidata leida noore oma tugevused ja toetada nendele, liikuda sammhaaval edasi, laiendada arenemisruumi. Õppimist soodustava keskkonna kujundamine, õppimine laias tähenduses – et teada võimalusi ühiskonnas, osata koos tegutseda, ennast juhtida	Tööalaste oskuste omandamine ja täiendamine, arenguvõimaluste loomine

Allikas: autorite poolt kohandatud ja edasi arendatud Maiztegui-Oñate et al., (2019; 2022) põhjal, vt lähemalt Raport 2: Raudsepp et al., (2022)

Mudeli aluspõhimõtteks on seega noore vajaduste arvestamine ja nende positiivse toetamise võimaluste pakkumine.

Uuringu lähtekohaks olev analüütiline mudel hõlmab mikrotasandi, st noorte endi vaadete ja kogemuste analüüsi; kohaliku kogukonna ja kohaliku tasandi institutsioonide esindajate vaate, st nn mesotasandi analüüsi; ning käsitleb neid ühiskondlikus, sh riikliku poliitika, institutsioonide ja struktuursete tegurite koosmõjul kujunenud makrotasandi-tegurite võtmes. Seega analüüsisime probleemkohti ja otsisime lahendusi institutsionaalsete tegurite vaatenurgast, tuues noorte perspektiivi kõrvale institutsionaalsete tegutsejate vaate.

Joonis 1 Sotsiaalseid eemalejäämist ennetava ja sotsiaalseid kaasatust kohalikul tasandil toetava tervikmudeli mõjurid mikro-, meso- ja makrotasandil

Allikas: autorite poolt kohandatud Unt et al., (2021) põhjal.

Joonisel väljendab makrotasand riiklikke, kohalikke ja kogukondlikke struktuure, poliitikaid, norme ja regulatsioone. Mesotasand kirjeldab konkreetseid kooslusi – pered, kogukonnad, haridusasutused, noortekeskused, töökohad, jne. Mikrotasand iseloomustab individuaalse noore kogemust üle elukaare, mille jooksul noor võib liikuda sotsiaalsest tõrjutusest (NEET-staatusest) mitmedimensioonilise sotsiaalse kaasatuse staatusele kas otse või läbi ühedimensioonilise kaasatuse.

Näiteks, joonisel on toodud ühe võimaliku seisundina sotsiaalse tõrjutuse olukord - NEET-staatuse, st noor ei tööta ega õpi. Teise võimaliku seisundina, kuhu noor võib NEET- staatusest väljudes (või enne NEET-staatuse langemist) sattuda, on joonisel toodud sotsiaalse osaluse üks dimensioon – nt tööturul osalemine, aga meelepärase tööhõive mitte saavutamine (nn töövaesus) või sobiva koormusega tööle asumine, aga seda madalapalgalisel ametikohal), millega kaasnevad olulised sotsiaalse tõrjutuse riskid (nt palgavaesus ei võimalda saavutada majanduslikku iseseisvust ning võib suunata võtma vastu lisatöid ja juhutöid, mis seab ohtu osaluse teised dimensioonid – agentsus ning tähendusliku osalemise ja arengu võimalused). Kolmas võimalik olukord on mitmedimensioonilise sotsiaalse kaasatuse seisund – st

olukord, kus noorel on erialane ettevalmistus ja tööalane staatus; tähenduslikud sotsiaalse osalemise võimalused; ning agentsus, mille toel seada ja saavutada eesmärgid. Kuigi joonisel toodud jooned osutavad positiivsele arengule, st noor liigub NEET staatusest tööle ning seejärel saavutab kõik kolm olulist sotsiaalse osaluse võimalust, võib tõrjutuse dünaamilise mudeli järgi juhtuda, et toimub vastupidine liikumine, seda indiviiditasandi tegurite (nt lapse saamine, krooniliste terviseprobleemide ilmumine vms) või institutsionaalsete arengute (nt majanduskriis, Covid-pandeemia vms) tõttu. Just seepärast on oluline pöörata sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel tähelepanu sellele, et kõigi noorte puhul arendataks osalust kõigis kolmes mõõtnes: **tööalane konkurentsivõime** (st õppimine, tööalane enesetäiendamine, karjääriteel liikumine jms); tähenduslik **sotsiaalne osalus ja panustamine**; ning **agentsus** – võimalus teha plaane ning neid ellu viia.

Noorte endi kogemuse analüüsimine on noorest lähtuva sekkumismudeli loomulikuks eelduseks ja nii alustasime ka meie noorte vaate uurimisest. Oleme sellesse uuringusse kaasanud kaks gruppi noori, analüüsisid kokku **20 noorega tehtud intervjuud**. Ühe grupi moodustasid **kümme NEET-staatuse kogemusega** noort neljast Eesti omavalitsusest; nende näitel analüüsisime *sotsiaalse tõrjutuse kogemust* (Raport 4 (Nugin et al., 2022a), Raport 5 (Nugin et al., 2022b)). Teise grupi moodustasid **kümme edukalt tööturule lülitunud**, teenindussektoris töötavat noort – need, kes on tavapärase käsitluste kohaselt kindlasti sotsiaalselt kaasatud. Nende näitel oli meil hea võimalik analüüsida tööturule lülitunud noorte õpi- ja tööteekondi ning hinnata *töötavate noorte sotsiaalse eemalejäämise riskitegureid*, näiteks arengulõksu või palgavaesust, ja nende ületamise võimalusi töökoha kaudu (Raport 2: Raudsepp et al., 2022). Selle analüüsi täienduseks koostasime ka esmakordse noorte palgavaesust avava statistilise analüüsi, mis näitab veenvalt, et töö saamine ei tähenda veel, et noor on väljunud materiaalse tõrjutuse riskist, mistõttu ei peaks töötav noor jääma teenuste fookusest välja (Raport 1: Kazjulja et al., 2022).

Olles analüüsinud noorte perspektiivi, nende endi sõnastatud ootusi ja nende kogemuses peegelduvaid vajadusi, uurisime noorte toetamise kogemuste ja võimaluste kohta institutsionaalsetelt esindajatelt. Siingi oli vaatluse all kahte tüüpi spetsialistid. Esiteks, kohaliku omavalitsuse tasandil noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamise eest vastutavad spetsialistid, kes igapäevaselt noorte sotsiaalse kaasamise teemaga tõsiselt kokku puutuvad (Raport 4: Nugin et al., 2022a). Teise grupi moodustasid tööturu osapoolte esindajad, kelle vaate najal avasime, milliseid probleeme noorte kaasamisel nemad näevad, ning analüüsisime, milliseid lahendusvõimalusi nendele olukordadele võib välja pakkuda (Raport 3: Raudsepp & Roosalu, 2022).

Avamaks, kuidas kohaliku tasandi praktikud noorte sotsiaalse tõrjutuse teemat mõtestavad ja sisustavad ning milliseid takistusi noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel näevad, rakendame analüütilise raamistikuna nii-öelda *mis-on-probleem* (*what is the problem represented to be (WPR)*) lähenemist, mille oleme kohandanud Carol Bacchi (2012) analüütilisest raamistikust. See võimaldab käsitleda nii tööturu osapooli kui KOV praktikuid poliitikat ellu viivate ja selle kaudu ka seda kujundavate ekspertidena. Võttes eeskujuks varasemad valikuid problematiseerivad uuringud kasutame poliitikaraami sõnastamisel Bacchist tõukuvat Mieke Verloo (2005) pakutud neljasammulist raamistikku, mis eristab poliitikaraamis nelja komponenti: **diagnoos (milles seisneb probleem?)**, **põhjuslikkus (mis või kes on süüdi?)**, **prognoos (milles seisneb lahendus?)**, **üleskutse tegevusele (kes peaks probleemi lahendama?)** (vt Verloo, 2005, p. 24).

Niisiis, küsimused, mille abil poliitikaraame tuvastasime on järgmised: milles seisneb probleem, mida tuleb lahendada; keda see probleem mõjutab; mis asjaoludel probleem ilmneb või taaskerkib; mis on eesmärk, mida peab eesmärgile jõudmiseks ette võtma; kes peab ette võtma; millele toetatakse oma väited (Verloo & Lombardo, 2007, p. 35). On oluline, et iga poliitikaraamistus hõlmab nii

probleemipüstitust kui ka lahendust. Seepärast võib praktikute kasutatavad noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamist ilmestavad probleemikirjeldused ning tõhusat ennetamistööd raskendavad probleemid avada just selliste poliitikaraamistuste võtmes. Käsitledes seda, *kuidas vaadeldavat probleemi esitatakse*, kasutasime Verloo neljasammulist lähenemist, siis varjatud tähenduste väljatoomisel lähtume Bacchi pakutud küsimustest: **millised eeldused peituvad sellise probleemi esituse taga, kuidas on esile kerkinud just selline probleemi esitus; mis on sellise probleemi esituse puhul jäänud vaidlustamata, millest vaikitakse, kas probleemist saab ka teistmoodi mõelda; ja millised on sellise probleemi esituse tagajärjed**. Sellise tervikliku raamistiku kasutamine võimaldab meil käsitleda probleemi-representatsioone sisulist poliitikaprobleemi avavana, vaatamata asjaolule, et mesotasandi esindajate loetletud probleemide nimekiri ei pruugi olla hõlmav. Õigupoolest tuleb isegi arvestada, et nii tööturu osapoolte esindajad kui kohaliku omavalitsuse tasandi spetsialistid toovad intervjuus esile just neid aspekte, mis neile sel hetkel eriti asjakohasena paistavad või aitavad neil esitada oma tööd vastutustundlikus, sotsiaalselt soovitavas ja ootuspärases võtmes. See ei välista, et neil oleks süvenedes võimalik teemasid lisada. Samuti on võimalik, et KOV tasandil esinevad tööandjate, ekspertide ja ametnike kõrval veel muud probleemid. Analüüsi koostamisel on aga fookuses just mesotasandi spetsialistide-praktikute esitatud arvamused ja hoiakud, sealhulgas nende intervjuudes ilmnevad probleemid, mis takistavad nende tööd noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel.

Selles mudelit tutvustavas ülevaatlikus raportis esitamegi mudeli ehitusblokid: eri osapoolte vaateid, tuues välja, milliseid probleeme nende intervjuudes ilmnes; mis võiksid olla nende probleemide põhjused; milles võiksid seisneda võimalikud lahendused; ja mis tasandil ning kes võiksid neid lahendusi pakkuda. Analüüsi tulemusi peegeldab viimases peatükis avatud olemuslik probleem usaldusega, mis takistab noorte sotsiaalse tõrjutuse mitmedimensioonilise mudeli arvesse võtmist noorte kaasamisel ja tõrjutuse ennetamisel. Uuringu väljundiks olev dünaamiline mitmemõõtmeline mudel seab eesmärgiks noorte sotsiaalse eemalejätuse riski vähendamise läbi suurema sotsiaalse sidususe tekitamise..

Noorte intervjuudest ilmnev vaade: probleemid ja lahendused

Noored neljast kohalikust omavalitsusest

Uuringu raames intervjuerisime noori, kes esindasid nelja eriilmelist kohalikku omavalitsust, ning koondasime intervjuude analüüsi tulemused nn tüüpjuhtumitesse ehk *persoonadesse* (Raport 5: Nugin et al. (2022b)). Eristades analüüsi käigus probleemid, mis noorte sotsiaalse tõrjutuse riski suurendasid, tõusid nende seast esile nii **individuaalse taustaga** seotud probleemide (nt pere sotsiaalne taust, vähemusgruppi kuulumine, terviseprobleemid, sõltuvusprobleemid, varajane lapsevanemaks saamine, vaesus) kui **kooli- ja töö süsteemis toimetulekuga** seotud probleemidega (nt koolikiusamise kogemus, raskused õpimotivatsiooni leidmisel, koolivahetusega seonduv, vale erialavalik, halb kogemus tööl, vähene usaldus) lahendamise vajadused ja intervjueritud noorte toimetulekustrateegiad. Ülevaade võimalikest **institutsionaalse tasandi lahendustest** on toodud tabelis viimases veerus.

Tabel 2 Noorte intervjuudes ilmnenuid probleemid, noorte toimetulekustrateegiad ja võimalikud institutsionaalsed lahenduste

<i>Probleem</i>	<i>NEET staatuses noore toimetulekustrateegia</i>	<i>Võimalikud lahendused</i>
Perekondlik taust keeruline (nt üksikvanemaga pered, sõltuvusprobleemidega pered, peresiseste pingetega pered) ning seetõttu jääb paljudel saamata vajalik toetus või nad tunnevad, et neile ei pakuta vajalikku toetust.	Erinev, kuid sageli jääbki toetus saamata. Tulemuseks on erinevad kaitsemehhanismid (protestimeelsus koolis või vastupidi, sotsiaalsest elust hoidumine, endasse tõmbumine). Mõned noored on abi saanud terapeutidelt ja psühholoogidelt, kuid paljud on sellise abi suhtes skeptilised, kuna neil on mingi negatiivne kogemus psühholoogi või terapeutiga selja taga (peamiselt tunne, et psühholoog ei süvene või teda ei huvita ja seetõttu ei saa aidata, või siis võõras inimene nagunii ei oska aidata ja pakkuda lahendusi, ainult kuulab).	Tugiisikute olulisuse teadvustamine – võtmeisikutega intervjuudest on selgunud, et tugiisikuks võib olla ka noorsootöötaja, sotsiaalpedagoog, sotsiaaltöötaja, töötukassa juhtumiuuriija vms. Noortega ametialaselt kokku puutuvate spetsialistide koolitus , et märgata ja aidata ja teadlikkus laiemalt noortele kättesaadavatest meetmetest. Psühholoogide abi kättesaadavamaks tegemine, järjekordade vähendamine ning võimalus leida alternatiivne spetsialist, kui üks ei sobi.
Vaimse tervise probleemid	Vt eelmist	Vt eelmist
Koolikiusamine: vähemused, puudega inimesed jm rühmade esindajad võivad kogeda rühmakuuluvuse põhjust tõrjumist või sotsiaalset ignoreerimist	Võimalik on probleemi ignoreerimine ja endale selgitamine, et tegemist on vältimatu sotsiaalse koosluse vormiga ja et „kedagi peab ju kiusama“. Võimalusel kiusajatega sõbruneda, mitte vastanduda. Teine strateegia on probleemi vältimine, nt trennist või koolist lahkudes.	Erinevatesse kontekstidesse (sh koolide kõrval noortekeskused, huvialaringid jms) sobivate tõhusate kiusamisvabade programmide ¹ süstemaatilisem juurutamine, stereotüüpide lammutamise kampaaniad. Selge tegevusjuh is – kelle poole võiks pöörduda, kust, millisest institutsioonist abi saada

¹ <http://www.praxis.ee/tood/kiusamisvastaste-programmide-uuring/>

<i>Probleem</i>	<i>NEET staatuses noore toimetulekustrateegia</i>	<i>Võimalikud lahendused</i>
Koolide vahetused ja elukohavahetus, mis lõikab sotsiaalsed sidemed läbi	Kaovad pidepunktid ja usaldus, tunnetatakse end stigmatiseerituna, kohanetakse ajaga.	Koolivahetajate toetamine, sotsiaalsete võimaluste tutvustamine ning kaasamine – institutsionaalne usaldusisik ja koolikaaslaste kaasamine, nt nn. 'suursaadiku' määramine kaasõpilaste hulgast
Koolis on raske leida motivatsiooni, õpetajaid tunnetatakse vaenulikena, õpetajaid nähakse inimestena, kes ei märka probleeme ega soovi nendega tegeleda – oht sotsiaalseks eraldumiseks	Õpimotivatsiooni vähenemine, enda tunnetamine rumalana, madal enesehinnang, koolist lahkumine või hariduse vähene hindamine, võimalik on ka koolivahetus, mille käigus võib õpimotivatsioon taastuda.	Õpetajad peavad tekitama ka vähem edasijõudvates või probleemsetes õpilastes tunde, et neid hinnatakse ning nad saavad hakkama. Probleemide ära kuulamine või märkamine, nn esimesel tasandil turvalise usaldussuhte võimaluse loomine. Ressursipuudus aga on õpetajate seas suur (heade õpetajate leidmine raske, aga ka headel õpetajatel pole suurtes klassides aega näha ja märgata), seega tasub panustada ka koolide abistruktuuride suurendamisele võrgustike kaudu.
Kutsekooli eriala valimine kellegi teise (vanemate, sõprade) survele või eeskujul, lõpptulemusena eriala mittedobivus või huvipuudus, väljalangemine	Vahel vahetatakse eriala, teinekord langetakse lihtsalt välja või ei käida tundides kohal (ja hiljem langetakse siiski välja). Enesesüüdistamine ja madal enesehinnang.	Tõhusam ja varasem karjäärinõustamine koolides, sisulise KOV võrgustiku tugi erinevate praktiliste kogemuste omandamiseks, selge tegevusjuhise ja kokku lepitud protseduur vajadusel institutsionaalse kontakti vahetamiseks
Vähemusrahvuste keeleoskus on nigel, keeleõpe koolis pole piisav ja seetõttu katkestatakse haridustee põhiharidusega, gümnaasiumist loobutakse.	Minnakse sageli kergema vastupanu teed, keeleõppesse ei panustata, lisakursuseid ei otsita, sageli isegi Töötukassa pakutavaid kursusi ei peeta vajalikeks, otsitakse lihtsalt koole, kus vene keeles saaks õppida või tööd, milles keeleoskus pole oluline.	Keeleõpe, uudsete ja noortele sobivamate keeleõppe vormide sisseviimine, nt keelekohvikud. Kohaliku tasandi võrgustiku ja sh tööandjate rolli sõnastamine. Karjäärinõustamise olulisus ja õpilastele teadvustamine, et keeleoskusest sõltub toimetulek. Usalduslik kontakt institutsionaalse võrgustiku esindaja või vahendajaga.
Sõltuvusprobleemid ei võimalda sisukat ja tähenduslikku sotsiaalset osalust	Mõnikord ei suudeta olukorrast välja tulla enne, kui satutakse vangi. On otsitud abi ja saadud abi, samas on libisemine kerge tulema, kui elus toimub mingi tagasilööök.	Info tugigruppide kohta, tugigruppidesse suunamine. Sõltuvuses sõprade ringist väljatulek. Selge tegevusjuhise. Usalduslik kontakt, kes vajadusel vahendab suhtlust institutsionaalse esindajaga.
Vaesus ja kehvmajanduslik toimetulek takistab sisukat ja	Lepitakse vähesega, samas tekivad võlad. Mõnikord pole infot erinevate toetuste kohta.	Parem kommunikatsioon toetusmeetmete osas, teabe jagamine võlgade ajatamise suhtes – selge tegevusjuhise, usalduslik

<i>Probleem</i>	<i>NEET staatuses noore toimetulekustrateegia</i>	<i>Võimalikud lahendused</i>
tähenduslikku sotsiaalset osalust		kontakt, kes vajadusel vahendab suhtlust institutsionaalse esindajaga
Varajane lapsevanemaks saamine takistab õppimist, tööd või tähenduslikku sotsiaalset osalust	Toetatakse perele (kui võimalik) lapsehoidmise osas, õppimist võimalik ajatada, erikokkulepped koolis, aga ka (täiskoormusega) tasemeõppest väljalangemine, et hariduse/eriala omandamist jätkata paindlikumate õppimisvõimalustega (sh vanemluseteemalised kursused) või keskenduda ka teistele aspektidele (nt töötamine, tähenduslik sotsiaalne osalus, huvialadega tegelemine).	Tugisüsteemid noortele lapsevanematele hoiuteenuse leidmisel. Hariduses eriprogrammid ja paindlikud tähtajad. Selge tegevusjuhisis ja individuaalsed lahendused, usalduslik kontakt, kes vajadusel vahendab suhtlust institutsionaalse esindajaga.
Usaldamatus institutsioonide suhtes	Eemaldumine ja vältimine – kuna mingil põhjusel on kogemus negatiivne (liigne ootamine, ebasobiva töö pakkumine, haridusse suunamine kui noor otsib tööd), siis noored ei kasuta teatud teenuseid, nt Töötukassa.	Karjäärinõustamine koolides, töötukassa jt vallateenuste efektiivne kommunikeerimine. Selge tegevusjuhisis ja individuaalsed lahendused. Usalduslik kontaktisik, kes vajadusel vahendab suhtlust institutsioonidega
Palju töökohti, juhutööd, ajutised tööd	Olukorraga leppimine, juhutööde normaliseerimine. Selline tööde vahetumine võib tekitada tunde, et kvalifikatsiooni parandamise (täiendkursused, koolitused) asemel tuleb pidevalt olla tööotsingutel, et saada parem töökoht, kardetakse minna kooli, hirmus, et just sel ajal võib tulla hea töökoha pakkumine.	Seniste kogemuste peegeldamine õpitud teadmiste-oskustena, oma ressursside adekvaatne hindamine. Parem karjäärinõustamine koolides, kommunikatsioon erinevate stabiilsete tööde võimaluste osas. Selge tegevusjuhisis ja individuaalsed lahendused. Usalduslik kontaktisik, kes vajadusel vahendab suhtlust institutsioonidega

Allikas: nelja KOV tasandi tehtud intervjuud, vt lähemalt projekti raport (Raport 4: Nugin et al., 2022a)

Need tegurid saab omakorda jagada raskemini mõjutatavateks (puue või haigus, laste hooldamine, päritolukoduga seonduv, vähemusgruppi kuulumine, elukoht) ja nendeks, mille mõjutamine on institutsionaalse sekkumise seisukohalt jõukohasem väljakutse, nt vaesuse leevendamine, töötuse puhul tähendusliku rakenduse leidmine, sobiva tööni suunamine, haridustee jätkamise võimaluste pakkumine.

Samas on oluline aspekt just see, et esimest tüüpi tegureid muuta ei saa, kuid nende mõju noore elule võimaliku tõrjutusriski suurendamisel on võimalik institutsionaalselt hallata. Nii on võimalik näiteks pakkuda tuge lapsehoiu korraldamisel ja aidata mõtestada sellest kogemusest tõusvaid oskusi ja teadmisi unikaalse konkurentsieelisena; perifeerse elukoha sotsiaalne kontekst ja kohalik kogukond võivad saada tähendusliku kogemuse allikaks ka siis, kui keskkonnavõimalusi on napilt; jms.

Teenindussektoris töötavad noored

Analüüsisime ka nn edukalt kaasatud noorte kogemust, kes olid tööteed alustanud ja intervjuerimise ajal töötasid teenindussektoris kas lihttööl või algaja spetsialisti ametikohal. Ka töötavate noorte

intervjuude analüüs tõi välja erinevaid sotsiaalse tõrjutuse riskitegureid. Toome siinkohal nendest ülevaate (Tabel 3), lähtudes NEET staatuse riskiteguritest (Raport 4: Nugin et al. (2022a); Kasearu & Trumm, 2013): puue või haigus; haridustee katkemine; vähemusgruppi kuulumine; elukoht eemal keskustest; laste hooldamine; mittetoetav päritolukodu; vaesus; töötus; sobiva (erialase) töö mitte leidmine. Esimese hooga tuleb tõdeda, et ka teenindussektoris **töötavate noortega** läbi viidud intervjuudes ilmnevad samad tegurid kui need, mida töölt ja hariduselust eemalolevate NEET-staatuses noorte puhul eristasid Kasearu ja Trumm (2013).

Tabel 3 NEET-staatuse riskitegurite kogemuste avaldumine teenindussektoris töötavate noorte lugudes

NEET riskitegurid **Kuidas avalduvad intervjueritud töötavate noorte kogemuses**

<p>Tervisega seonduv erivajadus</p>	<p>Kõige nähtavam haavatavus on elu mõjutav probleem vaimse või füüsilise tervisega (Reet). Puudest või haigusest tingitud erivajadustega noored vajavad muidugi spetsiifilist toetust, ent samavõrra on neil vaja tingimusi, kus nad saaksid oma tugevaid külgi avada ja arendada. Reeda tugevuseks on suhtlemise ja koostegevuse soov, ta tunneb end hästi teistega koos töötades ja tegutsedes. KOV saaks luua rohkem tingimusi tähenduslikeks sotsiaalseteks kontaktideks ka väljapool tööelu, näites mitteformaalseks suhtlemiseks ja vabatahtlikuks tegevuseks. Tuleks ka silmas pida, et riskiteguriteks võivad olla ka esmapilgul hoomamatud erivajadused.</p>
<p>Haridustee katkemine</p>	<p>Koolist väljalangemine ja negatiivsed kogemused haridusteel (Robert) võivad kergesti viia NEET staatusesse. Roberti elukäik näitab, kuidas on võimalik sellest üle saada ja käega mitte lüüa. Sobiv ennetus- ja sekkumiskoht peaks olema kooli tasandil, kus koostöös õpetajate ja teiste spetsialistidega saaks toetada noori, kellel on probleeme õppetöös või suhetes. See puudutab ka olukordi, kui probleem ongi suhtlemisraskustes konkreetse(te) õpetaja(te)ga: noore jaoks peaks olema selge sedalaadi probleemide lahendusteekond ning vajadusel võimalus luua usalduslik kontakt mõne teise spetsialistiga, kes õppijat suhete klaarimisel esindab. Üks intervjueritu (Mirtel) katkestas oma haridustee pärast põhikooli lõpetamist, kuid ta ei ole loobunud haridustee jätkamisest, siirdudes seniks tööellu lihttöö tegemise kaudu, nii vajab ta tööandja paindlikkust tööaja kohaldamisel.</p>
<p>Vähemusgruppi kuulumine</p>	<p>Vähemusgruppi kuulumine kui NEETi riskitegur on seotud ebapiisava inimkapitaliga (nt keeleoskus) ja/või diskrimineerimisega. Markus ja Maria esindavad edukaid vene noori, kelle jaoks töökoht toimib integratsiooni ja eesti keele omandamise vahendina. Neid iseloomustab tugev agentsus – õppimisvõimaluste maksimaalne kasutamine. Samas on nad lojaalsed töötajad ja tunnevad tugevat kuuluvustunnet organisatsiooniga. Eri grupi moodustavad Eesti kodakondsuseta (vene) noored ja sisserännanud, kellel on spetsiifilised takistused tööellu astumisel. Ei tohi unustada ka stigmatiseeritud etnilisi vähemusgruppe, nt romasid, kelle noortel on suur NEET staatusesse sattumise risk, või uus-sisserännanuid. Nendega tegelemisel KOVi tasandil on samuti vaja tundlikkust ja kultuurilist kompetentsust. Etnilise kuuluvuse kõrval on teisteks vähemusrühma kuulumise kriteeriumideks nt rändetaust, teistest oluliselt erinev sotsiaalne päritolu, subkultuuriline kuuluvus või sooline identiteet. Näiteks Markuse puhul võiks tema kuuluvus alternatiivsesse subkultuuri ja sellega seotud ebatraditsiooniline stiil teenindajatöös ka takistuseks osutada, kui tööandja või kogukond seda nii käsitleks.</p>
<p>Elukoht perifeerias</p>	<p>Pärinemine väikelinnast esines mitme intervjueritu eluloos (Inga, Richard, Tarmo). Logistika probleeme mainiti intervjuudes kui olulist kitsendust edasiõppimisel, eriti aga tööellu sisenemisel. Samas võimaldavad odavad linnalähiliinid madalalpalgalistel üürida elukohta keskusest kaugemal, kus on odavam, nii on ühistranspordikorraldusel noorte liikumisvajaduste prioreitsemisel tähtis roll tõrjutusriski ennetamisel.</p>
<p>Laste hooldamine</p>	<p>Laste sünd on kriitiline elusündmus, mis nõuab ümberkorraldusi elu struktuuris. Maria ja Siiri esindavad noori naisi, kes on olnud emapuhkusel väikelastega kodus ning nüüd peavad ühitama töö ja koduse hoolitsustegevuse. Juhtide mõistev suhtumine ja lapsevanemate sõbralik organisatsioonikultuur on siin peamiseks toeks tööandja poolelt. Samas tähendab ülalpidamiskohustus erilist tundlikkust töötasu suhtes. Ühelt poolt ei anna see noorele</p>

NEET riskitegurid

Kuidas avalduvad intervjueritud töötavate noorte kogemuses

	<p>lapsevanemale ruumi tööandjaga kaubelda ja paneb vastu võtma ka madalapalgalisi töid ning kohandama oma püüdlused tööandja võimalustega (see ilmnes eriti Maria näitel, kes on loobunud õpingute jätkamisest praeguse tööga mitte seotud erialal). Teisalt tähendab see madalapalgaliste töötajate pikendatud majanduslikku sõltuvust oma vanematest või elukaaslasest ning see ilmnes ka meie valimis. Samuti tõuseb noorte lapsevanemate puhul võimaliku olulise teemana esile üksikvanemlus või, vastupidi, püüid hoida halba suhet majanduslike raskuste vältimiseks. Nende raskuste ilmnemisel või nende ennetamiseks on oluline mõelda läbi kogukonna roll tähenduslike sotsiaalsete kogemuste võimaldamisel ning noore lapsevanema agentsuse toetamise.</p>
<p>Mittetoetav päritolukodu</p>	<p>Mittetoetavad vanemad, vanemate lahkuminek, varane lahkumine vanematekodust, kasvamine vanavanematega on nende tegurite seas, mis võivad noore tõrjutusriski sattumist oluliselt suurendada. Traumaatilistest sündmustest lapsepõlves mainiti intervjuudes vanemate lahkuminekut (Tarmo, Mirtel) ja seda kogeti valulisena. Isegi kui sellega kaasnesid suured kohanemiskogemused, võis see samas mõjuda noore agentsuse käivitajana. Kogukonna tasandil on selliste olukordadega toimetulekul oluline toetada iga noore puhul tähenduslike sotsiaalsete suhete kogemist ning agentsuse kujunemist.</p>
<p>Vaesus</p>	<p>Vanematekodu materiaalne vaesus tuli mõnes intervjuus samuti teemana esile (Mirtel), kuid sellele viitas mitme noore motivatsioon teenida (kasvõi madalapalgalise) tööga ise oma taskuraha või asuma elama nii-öelda omal käel, et mitte olla koormaks oma vanematele. Samas oli ilmne, et riigipoolsed toetusmeetmed, nt tasuta hariduse võimalus õpingute jätkamisel nii täiskasvanute gümnaasiumis kui kutse- ja kõrgkoolide tasandil, sh kraadiõppes, oli mitme noore puhul otsustav motivaator oma formaalse haridustee jätkamisel. Kui õpe oleks olnud tasuline, ei oleks see neil kindlasti võimalik, seda enam et ka tasuta õpingutega kaasnevad erinevad kulud, sh alternatiivulu. Teemaks võib olla ka tööandja ressursside nappus, näiteks liikumispuudega noore (Reet) puhul kasutas organisatsioon Töötukassa kaudu taotletavat tööturuteenust - toetust erivajadustega inimeste palkamiseks ja töökoha kohandamiseks.</p>
<p>Töötus, lühiajalised tööd</p>	<p>Ajutised töötuks olemise kogemused on Tarmol, kelle elukäik esindab nn piirideta karjääri, kus elu on mobiilne, sagedaste töökohtade ja organisatsioonide vahetamisega, katkestuste ja uute algustega, mis toovad selgelt välja, et lühiajalised tööd ohustavad materiaalselt hakkamasaamist.</p>
<p>Sobiva (erialase) töö leidmine</p>	<p>Erialase töö mitteleidmine on olnud korduv kogemus mitme intervjueritu elus (Siiri, Tarmo). Lihttöö teenindussektoris annab võimaluse töötada, kuid ei paku alati pikemaid perspektiive arenguvõimaluste, karjääriteel edenemise või ka palgataseme kasvu näol.</p>
<p>Väiksema tõrjutus-riskiga NEET noored</p>	<p>Vabatahtlik NEET staatus – „aja maha võtmine“, haridusest tööturule siirdumise aja pikendamine, kus noored seiklevad, otsivad mitmekesiseid enesearendamise võimalusi väljaspool formaalhariduse süsteemi esines mitmel noorel. Siiri esindab omal soovil NEET staatus valinud inimesi, kellel oli võimalik peale kooli lõpetamist mitu aastat rännata ja ennast otsida. Mirtel saab oma elurütmi nii korraldada, et talvel töötab ja suvel reisib, teda toetab aga elukaaslane.</p>

Allikas: autorite edasiarendus Kasearu ja Trumm (2013) käsitlusest NEET staatus riskiteguritest; kirjeldus pärineb noortega tehtud intervjuudest, vt lähemalt Raport 2: Raudsepp et al., (2022)

Nii individuaalsete kui institutsionaalsete riskitegurite realiseerumise ennetamise võimalused on kogukonna tasandil institutsionaalses sekkumises.

Töö leidmine ei tähenda, et nende riskitegurite roll lakkab, seega on oluline, et tööandja koostöös teiste kohalike institutsioonidega võtaks fookusse oma töötajate toetamise tähendusliku eneseteostuse võimaluste leidmisel. See võib tähendada piisava aja võimaldamist huvitegevusteks, koolituste pakkumine või koolitumise võimaldamine enesetäiendamiseks koos tööaja eraldamisega, või tööalaste arengu- ja karjäärivõimaluste sõnastamist. Eelkõige on oluline, et kõik institutsioonid, millega noor

suhestub ja kokkupuudet omab, arvestaksid noore jaoks mõttekate tegevuste planeerimisel kolme dimensiooniga: tähenduslik osalemine; tööalane konkurentsivõime; ja enesekindlus ning agentsus.

Võtmetegutsejate vaade: institutsionaalsed ja struktuursed probleemid noorte tõrjutuse ennetamisel

KOV spetsialistide intervjuudest ilmnev vaade: probleemid ja lahendused

Kohaliku omavalitsuse tasandi spetsialistide intervjuudes ilmnevad probleemid noorte tõrjutuse ennetamisel viitavad, et lahendusvõimalusi tuleb otsida nii riigitasandi kui kohaliku tasandi tegevustest kui ka tasandite omavahelise koostöö parandamisest (vt ülevaadet järgnevas tabelis).

Tabel 4 KOV spetsialistide intervjuudes ilmnevad probleemid noorte toetamisel ja lahendusvõimalused

<i>Milles seisneb probleem?</i>	<i>Mis on selle põhjus?</i>	<i>Mis on võimalik(ud) lahendus(ed)?</i>	<i>Kes saab mida teha?</i>
Noore täisealiseks saamisel muutub institutsionaalne raamistik ja tugiisikud; alaealise puhul on sageli vanema nõusolekust raske mööda minna - see takistab info kiiret liikumist ja noore abistamist.	Süsteemi ülesehitus, institutsionaalne raamistik, seadusandlus.	Koostöö, infovahetus, sujuvama ülemineku korraldamine, tugiisikute töö jagamine regionaalselt (nt ühe noore puhul mitu tugiisikut), lastevanemate koolitus.	Riiklik tasand - seadusandluse kohandamine, KOV tasand - töökorralduslikud aspektid.
Andmekaitse seadus ei võimalda ametkondadel infot vahetada, see takistab info kiiret liikumist ja noore abistamist.	Seadusandlus, institutsionaalsed tööahelad.	Hea koostöö, ümarlauad, operatiivne info jagamine, usaldus ametnike vahel, ühtse institutsionaalse raamistiku loomine.	Seadusandluse kohendamine; KOV institutsioonide töö ühtlustamine; riigi ja KOV asutuste koostöövormide loomine ja soodustamine
Hallid alad asutuste vahel Reguleerimata koostöö, liiga kindlad ametijuhendid, koostöö puudumine ja infosulg - see takistab info kiiret liikumist ja noore abistamist.	Institutsionaalsed põhjused, negatiivsed kogemused, isiklikud pinged.	Asutuste vaheline koostöö, koordineeriv ametnik, koostöövõimaluste reguleeritus (et ei sõltuks isiklikest suhetest), selgem kommunikatsioon.	Riigi tasandi ja KOV tasandi koostöö, laiem ringi spetsialistide ligipääsu tagamine registritele.
Projektide ajutine iseloom, mis ei võimalda järjepidevust noortega töötamisel; koolitusprojektide sõltuvus KOV suurusest ja noorte arvust.	Süsteemsed põhjused – eelarvevahendeid napib, riigi- ja Euroopa Liidu poolsed rahastusskeemid.	Koostöö erinevate projektide vahel, projektidega tegelevate inimeste hilisem töölevõtmine KOVi tasemel, projektiperioodide ühtlustamine, et ei tekiks "auke."	Omavalitsused saavad projekte ja nende vahelist koostööd koordineerida, koostöö KOVi vahel koolitusprojektide rindel.
Muud institutsionaalsed probleemid: Registriandmete mittevastavus, ressursipuudus, kaadrivoolavus, see takistab noore abistamiseks vajaliku usaldussuhte tekkimist.	Registriandmete kogumine ühel ajahetkel, noorte vähene motivatsioon kontaktandmeid uuendada, eelarveliste vahendite jaotus, ebapiisav tunnustus ja tugi tõrjutusriskis	Usaldusisikute nn hajutamine erinevate asutuste vahel, nõustamise ja toe pakkumine tõrjutusriskis noortega tegelejatele, eelarvevahendite suurendamine.	Riigi tasandil saab muuta registre andmekogumis- meetodikat, suurendada eelarvelisi vahendeid, KOV saab leida võimalusi nõustamiseks ja koostöö koordineerimiseks.

noortega
tegelemisel.

Allikas: KOV spetsialistidega tehtud intervjuud, vt lähemalt projekti Raport 4: Nugin et al., (2022a)

Suurel määral on probleemi keskseks dimensiooniks vertikaalse ja horisontaalse institutsionaalse usalduse puudumine: KOV tasandi suhtes puuduvat usaldust iseloomustab eelarvevahendite eraldamise asemel kitsamate mõõdikutega projektipõhiste tegevuste planeerimine ning isikuandmete kaitse prioritseerimine isiku heaolu tagamise ees, samal ajal kui osapoolte horisontaalset usaldusprobleemi ilmestab koostöö vähesus või selle toetamiseks vajaliku ressursi, nt tööaja planeerimise probleemid.

Tööandjate intervjuudest ilmnev vaade: probleemid ja lahendused

Tööturu osapooltena intervjueriti teenindussektoris töötavaid juhte, sektoritasandi ametiühingute esindajaid ning valdkonnas erialast tasemeõpet korraldava õppeasutuse esindajat. Intervjuudest ilmsid mitmed tegurid, mis viitavad võimalusele noore sotsiaalsesse tõrjutusse jäämiseks eelkõige seoses tööalasesse arengulõksu või materiaalsesse sõltuvusse sattumiseks seoses palgavaesusega, kuid selle tulemusel ka heitumiseks, eneseväärkuse ja enesekindluse haavamiseks, jms. Nende tegurite all eristuvad juhtide endi kogemuse ja hoiakutega seonduvad aspektid; töö iseloomu ja mainega seonduvad aspektid; ning noorte värbamise ja tööalase arengu tagamisega seonduvad aspektid. Ehkki tööeluga seotud aspektid on lahendatavad ennekõike töökohal, siis mitmeid neist saaks juba ennetavalt, enne tööellu sisenemist fookusse võtta, kui noore õppimise ja enesetäiendamise keskkond seda võimaldaks, ning mitmete puhul saaks tuge pakkuda täiendavate tähenduslike osalusvõimaluste pakkumistega väljapool tööelu. Mõned probleemid ja nende võimalikud institutsionaalsed lahendused on toodud järgnevas tabelis.

Tabel 5 Tööturu osapoolte intervjuudes ilmnevad probleemid noorte toetamisel ja institutsionaalsed lahendusvõimalused

<i>Milles on probleem?</i>	<i>Mis on selle põhjus?</i>	<i>Võimalikud lahendused</i>	<i>Kes saab mida teha?</i>
Juhtide endi taust ja tööte: Juhid toetavad vaid teatud kindlat tüüpi töötajate arenguvõimalusi ja karjääriteid, tehes individipõhiseid, läbipaistmatuid otsuseid.	Organisatsioonides ei ole kindlaid karjääriteekondi. Praegu kaubanduses töötavatel juhtidel, sh ketikaupluse juhtidel on endil seljataga erialane haridus, professionaalne väljaõpe ja pikaajaline staaž. Juhtidel võib olla keeruline suhestuda selliste töötajatega, kes on nende omast erineva teekonnaga.	Analüüsida ja mõista erinevaid tööteid ja nende mõjureid. Kavandada selged karjääriteekonnad. Juhtidel teadvustada, reflekteerida oma tööteed kui sellest tulenevaid võimalikke (eel)arvamusi, et olla noorte karjäärade suhtes avatum ja nii ka toetavam.	Tööandja saab luua süsteemseid karjääriteekonnad, toetades kõigi töötajate erialast ja isiksuslikku arengut sõltumata karjäärivõimalusest organisatsioonis. Kavandada juhi arenguprogrammi eneserefleksiooni võimalusi
Üldised arvamused noortest: Osa noori ei oska suhelda, sotsiaalsete oskuste vähesus	Noorte vähene vahetu suhtlemise kogemus (vs nutiseadmed), Tööandjate (varjatult) kõrged ootused inimkapitalile	Üldoskuste kujundamine haridussüsteemis, õppimist soodustava osaleva organisatsioonikultuuri arendamine, koolitused	KOV –haridussüsteem, noorsootöö, tööandjad

Milles on probleem?

Mis on selle põhjus?

Võimalikud lahendusteed

Kes saab mida teha?

<p>Üldised arvamused noortest: Osade noorte ebaküps suhtumine töösse, distsipliinitus – enesejuhtimise oskuste vähesus</p>	Tööharjumuste vähesus	Oppimist soodustava osaleva ja kaasava organisatsioonikultuuri arendamine	Tööandja saab kujundada organisatsiooni, KOV tasandil saab pakkuda noortele tuge ja alternatiivseid, sõltumatuid refleksioonivõimalusi, mis ei lähtu ainult tööandja huvidest.
<p>Klienditeenindaja töö iseloom ja prestiiž Noored häbenevad töötamist teatud ametites, ei tunne ametiuhkust</p>	Teenindaja töö halb maine, palgavaesus	Kõrgem palk, Professionaliseerumine (kutseharidus, kuuluvustunne professionaalsesse kogukonda) Oma õiguste eest seismine	Kolmepoolsed läbirääkimised riigi, tööandjate ja töötajate vahel, et alampalga tõus, sektoritasandi palgakokkulepped, meediatugi
<p>Töötamiseks vajalikud oskused ja omadused Ei toetata töötajate õppimist või võimaldatakse seda valikuliselt</p>	Töötajate erialase arengu ja väljaõppe alatahtsustamine, isikuomaduste ja „säravate silmade“ ületähtsustamine	Valdkonna kutsestandardi järgimise tagamine	Sektoritasandi kolmepoolsed läbirääkimised. Kohaliku tasandi võrgustikku kaasamine, kokkulepped sotsiaalse vastutuse liinis
<p>Noorte sisenemine tööturule, organisatsiooni Noorte tööle asumise vähene toetamine</p>	Noorte stigmatiseerimine, eelarvamused, varasemate negatiivsete kogemuste üldistamine	Uute töötajate sisseelamisprogrammi väljaarendamine kõigil ametikohtadel	Riik või KOV saab tellida tõhusate sisseelamisprogrammide näiteid ning toetada noori töötajaid tööle asumisel ja seal püsimisel. Kohaliku tasandi võrgustikku kaasamine, kokkulepped sotsiaalse vastutuse liinis. Tööandja saab kujundada sobivaid sisseelamisprogramme, mis lähtuksid noore töötaja isikupärast ja arenguvajadustest
<p>Erialase väljaõppe väärtus Töötajate ebavõrdne kohtlemine: omandatud kvalifikatsioon jääb nähtamatuks, tunnustamata. Ilma erialata noortel on töö kaotamisel suurem risk sotsiaalseks tõrjutuseks</p>	Tööandja ei erista erialase haridusega ja ilma erialase hariduseta töötajaid	Regulatsioonid Süsteemsed edasiõppimise võimalused	Riik saab sõnastada standardid, tööandja jõustada võrdse kohtlemise praktikad, KOV pakkuda algajale töötajale tunnistust võimaldavaid õppimis-võimalusi. Tööandjate kohaliku tasandi võrgustikku kaasamine, kokkulepped sotsiaalse vastutuse liinis
<p>Alustavate töötajate toetamine: arengulõks</p>	Ei kasutata kõiki töökoha võimalusi soodustada noorte õppimist.	Töökohtade disainimine – töö sisu ja iseloomu selline kujundamine, mis soodustab informaalset õppimist töökohas	Tööandja saab töökohtade disainimisel arengulõksu vältida, KOV saab töötavatele noortele alternatiivseid õppimis- ja enesetäiendamise võimalusi pakkuda. Tööandjate kohaliku tasandi võrgustikku kaasamine, kokkulepped sotsiaalse vastutuse liinis
<p>Alustavate töötajate toetamine: vähene</p>	Organisatsioon ei kasuta võimalusi oma	Töötajate õppimine võiks olla sotsiaalse	Riik ja KOV saavad häid praktikaid ja ootusi sõnastada.

<i>Milles on probleem?</i>	<i>Mis on selle põhjus?</i>	<i>Võimalikud lahendusteel</i>	<i>Kes saab mida teha?</i>
ligipääs erialasele täiendõppele	töötajate arendamiseks, elukestva õppimise motiveerimiseks ja toetamiseks (tasemeõpe, mitteformaalõpe)	ettevõtluse indikaatoriks – vastutus inimkapitali eest oma piirkonnas; motiveerida tööandjaid, hüvitada koolituskulusid	Tööandjate kohaliku tasandi võrgustikku kaasamine, kokkulepped sotsiaalse vastutuse liinis
Noorte karjääri toetamine Noortel ei ole selgeid eesmärke organisatsioonis tööalaselt edasi liikuda	Karjääriredeli ebaselgus organisatsioonis	Luu selge karjäärimudel, mis võimaldaks noorel töötajal näha oma arenguperspektiivi organisatsioonis	Tööandja; KOV tasandi institutsioonid (töökassa, noorsootöö) toetada eneserefleksioonioskuste kujunemisel ja tähendusliku töötee plaanimisel
Noorte karjääri toetamine: Noorte jaoks ei ole teenindaja karjäär atraktiivne	Palga mittevastavus suurenenud töökohustustega	Õiglasem palgakujundus	Tööandja; KOV tasandi institutsioonid (sh kool, MFÕ) saavad toetada noore agentsust ja tähenduslikkust

Allikas: teenindussektori osapooltega sh juhtidega tehtud intervjuud, vt lähemalt projekti Raport 3: Raudsepp & Roosalu (2022)

Mitmed ilmnevatest probleemidest küll eeldavad tööandja panust, kuid ei ole hästi lahendatavad ühe tööandja või iga konkreetse tööandja tasandil. Üheks võimaluseks on siin **tööandjate kohaliku tasandi võrgustikku kaasamine ning kokkulepete sõlmimine sotsiaalse vastutuse liinis**, kuid ka tööandjate toetamine, et nad saaksid edukamalt täita neile seatud ootust noore toetamisel. Selles plaanis tuleks paremini sõnastada, kuidas saaks **varasem, teadlikum ja sisulisem kokkupuude tööeluga ja töötamise mõtestamisega** nt koolis, mitteformaalõppes, huvialategevustes olla toeks nii tööandjatele kui toetada noore agentsuse kujunemist. Erinevates keskkondades õpitu teadvustamine ning selle üle reflekteerimine on üks viis kogemuste, teadmiste ja oskuste omandamiseks ning toetab sellisena noore ettevalmistust tööturule sisenemiseks².

Noore agentsuse toetamine ja alternatiivsete tähenduslike kogemuste pakkumine võimaldaks kohandada noorte ootusi tööle realistlikumaks, kuid aitaks ka leppida töö problemaatiliste aspektidega, kui tööle ei esitatagi tähenduslikkuse alal ootusi, või panustada töö sisukamaks muutumisse, kui sobiv erialavalik on tehtud teadlikult ja ettevalmistus just sellel tööol edukaks olla on olemas.

² Ehkki õpitu mõtestamine ja kogetu peegeldamine on seni olnud eelkõige mitteformaalõppele omane töömeetod (vt arutlust nt Põlta et al. (2021)) on õppija eneserefleksioon järjest enam sisenenud ka tasemeõppesse ning võiks toetada ka töökohapõhist õpet.

Võtmetegutsejate vaade: indiviidi tasandi sotsiaalse tõrjutuse riskid

KOV tasandi spetsialistide intervjuudest ilmnev vaade: indiviidi tasandi probleemid ja institutsiooni tasandi lahendused

Analüüsid neid korralduslikke probleeme, mis ilmnevad kohalikul tasandil siis, kui sekkutakse individuaalse taustaga seonduvate tõrjutusriskide lahendamisse, tõuseb esile riskide vähenemise märkamine KOV tasandil, kuid ka ootused riigitasandi institutsionaalsete lahenduste otsimisele. KOV tasandi spetsialistide intervjuude põhjal ilmnunud indiviidi tasandi sotsiaalse tõrjutuse riskitegurid ja mõned lahendusvõimalused on toodud järgnevas tabelis.

Tabel 6 Indiviidi tasandil avalduvad sotsiaalse tõrjutuse riskid ja nende lahendamise võimalused kohalikul tasandil institutsionaalse sekkumisega

<i>Milles seisneb probleem?</i>	<i>Mis on selle põhjus?</i>	<i>Mis on võimalik(ud) lahendus(ed)?</i>	<i>Kes saab mida teha?</i>
Nõrk keeleoskus, kodakondsuse puudumine, teises kultuuriruumis elamine läheb konflikti eesti kultuuriruumiga.	Nõrk integratsiooni- poliitika, ebaefektiivne keeleõpe koolides, sildistamine ja marginaliseerimine.	Eestikeelne õpe madalamatel haridustasemetel kui gümnaasium, vähemusgruppide kaasamine lapsena.	Riiklikul tasandil saab integratsiooni- ja hariduspoliitikat muuta, KOV tasandil tuleb märgata ja kaasata vähemusi.
Tõrjutusriskis olevate noorte keeruline perekondlik taust	Sotsiaalsed põhjused ühiskonna- korralduses	Noorte kaasamine lapsena erinevatesse kollektiividesse, nende murede märkamine, psühholoogilise abi osutamine, usaldusisikute leidmine.	KOV tasandil tõrjutusriskis noorte märkamine ja kaasamine. Koostöö erinevate institutsioonide vahel info vahetamiseks ja lahenduste välja töötamiseks.
HEV-noored ja vaimse tervise häiretega noored ei saa piisavalt abi ja toetust.	Ressursipuudus, vajalike spetsialistide puudus, ei märgata abivajajaid ja abivajajad ei tea oma võimalusi.	Tugiisikute võimaldamine, psühholoogilise ja psühhiaatrilise abi kättesaadavamaks tegemine, info vahetamine erinevate noortega tegelevate institutsioonide vahel.	Riiklikul tasandil saab suunata rohkem ressursse psühholoogilise/psühhiaatrilise abi rahastamiseks, KOV tasandil saab pöörata rohkem tähelepanu ennetamisele ning kiire abi osutamisele.

Allikas: noortega tehtud intervjuud neljas omavalitsuses, vt lähemalt projekti Raport 4: Nugin et al., (2022a)

Seega, indiviidi tasandil avalduvate tõrjutusriskide ennetamist takistab usaldusisiku, probleemi märkaja puudumine, kelle kaudu võiks risk tõusta institutsionaalse tähelepanu alla; KOV tasandi koostöö puudumine, mis takistab lahenduste otsimist; ning korralduslikud probleemid nii kohalikul kui riigi tasandil.

Töötavate noorte intervjuudest ilmnev vaade: indiviidi tasandi probleemid ja institutsiooni tasandi lahendused

Kui eristada eelnevast, milles ilmnevad sotsiaalse tõrjutuse riskid, siis saab eristada selliseid, mida saab ennetada, toetades noort – nt noore ebakindlus oma koha leidmisel või ebapiisavad üldoskused ja

pädevused – ja selliseid, mida ei tuleks õigupoolest lahendada noore enda toetamise kaudu, vaid struktuursete tingimuste mõjutamise teel. Nende hulka kuuluvad: ameti mainega kaasnev ebakindlus; heitumine tähenduseta tööst; arenguvõimaluste mitte kasutamine; oma oskuste vähene rakendamine; palgavaesusse jäämine. Kuigi ka nende probleemide korral võib tekkida kiusatus suunata noort olukorraga leppima või just individuaalseid lahendusi otsima, nt rohkem töötama, siis see ei lahenda olukorda laiemalt, sest sarnase probleemi ees seisab järgmine noor. Seepärast tuleb nende probleemide ilmnemisel otsida lahendusi just keskkonnatingimuste mõjutamise kaudu, kas siis tähenduslike kogemuste saamise võimaluste loomisega tööl või väljapool tööd; õppima innustavate huvitegevuste võimaluste loomine, sh selleks aja eraldamine ja sellise tähendusliku tegevuse tunnustamine; võimaluste pakkumine oma oskuste teadlikumaks rakendamiseks tööl, kogukonna tegevustes või huvialadega tegeledes ja sellise tegevuse tunnustamine. Fookusse peaks siingi tõstma asjaolu, et noorel kujuneks tähenduslikke sotsiaalseid kogemusi, mis toetavad agentsuse ja eneseusalduse arengut.

Lähema ülevaate mõnest võimalusest sellistele probleemidele lahendusi leida pakub järgnev tabel.

Tabel 7 Töötavate noorte sotsiaalset tõrjutust soodustavad probleemid ja nende lahendamise võimalused

Tõrjutust soodustav tegur	Võimalikud lahendusteel	Kes saaks mida teha
Noore ebakindlus oma koha leidmisel ühiskonnas (nt erialavahetused)	Parem ja varasem karjäärinõustamine; Noore agentsuse toetamine Erialavahetuste diskursiivne sidumine funktsionaalse paindlikkuse, mitte aga <i>luhtunud eksirännaku</i> kuvandiga	KOV (nõustamine, toetus), tööandjad (tunnustus, karjääriteede projektsioon)
Noore ebapiisavad üldoskused (koostöö, eneseregulatsioon, suhtlemine jms).	Õpikeskkondade teadlik kujundamine KOVi tasandil, pidades silmas kõiki kolme dimensiooni: need peavad noorele võimaldama tähenduslikku sotsiaalset osalust; tööalase ettevalmistuse arendamist; ning noore agentsuse jõustamist.	KOV (tasemeõppe ja muude enesearengu võimaluste raames), tööandja (saab toetada aktiivset õpikogukonda või keskkonda selle kujunemiseks)
Heitumine väljakutseid mittepakkuvast tööst, noored ei kasuta õppimisvõimalusi	Kvaliteetsete töökohtade loomine, õppimist soodustavate keskkondade kujundamine	KOV tasandil saab keskenduda noorte tööeluks häälestamisele ning pakkuda töötavale noorele alternatiivseid arengu- ja eneserefleksiooni võimalusi, tööandjapoolne lisatähelepanu noorte õppima ja huvidega tegelema innustamisel, arvestades elukestva õppe kõigi võimalustega - tasemeõppe, täiendkoolituste, praktilise õppe ja muude enesetäiendamise vormidega
Palgavaesus	Sektoritasandi palgakokkulepped, organisatsiooni pühendumine majanduslikule heaolule, täiendavate hüvede (millena võidakse käsitleda nt vajalikust kõrgema tehnilisi klassiga töökeskkonda ja töövahendeid, sh sidevahendeid, või turu keskmisest sisukamaid arenguvõimalusi) ja mitterahaliste boonuste (nt spordi või terviseedendusega seotud võimalused) võimaldamine. Riigi, aga ka kogukonna tasandil võib kaaluda alternatiivsed sissetuleku-allikad kompenseerimaks madalat palka, nt noortele mõeldud	Riiklik regulatsioon palgavaesuse osas alampalga ning noorele ettenähtud toetuste, nt kodanikupalga näol; KOV toetus nii palgataseme üle läbirääkimistel kui toetuste taotlemisel ja täiendava sissetuleku võimaldamisel Tööandjate pühendumus kvaliteetsete töökohtade ja noorele arenguvõimalusi pakkuva töökeskkonna loomisele, sotsiaalse vastutustunde kandmine koostöös kohaliku tasandi võrgustikuga

<i>Tõrjutust soodustav tegur</i>	<i>Võimalikud lahendusteel</i>	<i>Kes saaks mida teha</i>
Tööde maine ja tähendus	stipendiume, eluaseme soetamise või kolimise toetust, jms. Arendustöö, sh töötingimuste (mh palga, koormuse, nõudmiste) teadlik ja sihikindel parandamine sektoris. Tähendusliku töökogemuse võimaldamine. Teavitustöö, nt tõhustada eriala ja kutseala töötingimuste tutvustamist.	Sektoritasandi assotsiatsioon saab muutusi eest vedada ja julgustada, tööandjad saavad tegeleda töötingimuste parandamise ja teavitamisega, KOV tasandil saab tegelikke tingimusi monitoorida ning tunnustada, sh noortele jt töötajatele tutvustada. Tööandjad saavad eest vedada täiendavate võimaluste loomist tähenduslikuma, arenguvõimalusi pakkuva töökoha kujundamisel
„Üleharituse“ probleem	Luu võimalusi kasutada töökohal rohkem teadmisi ja oskusi, kujundada karjääriteed. Teadvustada ja tunnustada, et inimestel võivad õppimiseks olla erinevad motiivid, mis ei pruugi olla seotud praeguse tööga. Hariduse sotsiaalne aspekt võib olla oluline kogukonnale või ühiskonnale laiemalt või aidata noort muude elu eesmärkide saavutamisel (nt eneseteostus kolmandas sektoris või poliitikas, olla teadlikum vanem või tarbija, jne).	Tööandja saab tööd funktsionaalselt rikastada ning pakkuda karjäärivõimalusi võrdsetel alustel. Oluline on tunnustada, toetada ja luua töötaja õppimis- ja arenguvõimalusi ka siis, kui organisatsiooni seisukohalt ei näi see oluline. KOV tasandil saab osutada teadmiste eri tüüpi kasule ning kujundada noores elukestva õppe orientatsiooni ning teadlikkust.

Allikas: teenindussektori noortega ja tööandjatega tehtud intervjuud, vt projekti Raport 2 & 3 (Raudsepp et al., 2022; Raudsepp & Roosalu, 2022)

Niisiis, kuigi tööle saamine võib olla oluline aspekt sotsiaalse tõrjutuse lahendamisel või ennetamisel, ei pruugi see olla piisav tingimus sotsiaalselt kaasatud, tähendusliku tööalase arengu kogemusega, agentse kogukonnaliikme kujunemiseks. Probleem on seda suurem, mida tõenäolisemalt töötamisega kaasneb lisaks arengulõksule ka palgavaesuse kogemus, mis jätab noore majanduslikus mõttes sotsiaalselt haavatavasse positsiooni.

Palgavaesuse ulatusest ja riskiteguritest annab ülevaate projekti raport 1 (Kazjulja et al., 2022).

Analüüsi põhijäreldus: lahendamist vajab usaldusprobleem

Uuringu lähtekohaks oli hiljutistel rahvusvahelistel uuringutel tuginev tõdemus, et edukas sotsiaalne osalus eeldab noore arengu toetamist samal ajal kolmel tasandil:

1. jõustamine ja isikliku agentsuse toetamine;
2. ühiskonnas osalemise võimaluste loomine, sh hariduse või huvitegevuses osalemise kaudu; ja
3. tööalase ettevalmistuse võimaldamine ning tööle asumise toetamine majandusliku tõrjutuse ennetamiseks.

Siinses uuringus analüüsiti statistikaameti noorte palgavaesuse andmete kõrval süvaintervjuusid noorte tõrjutuse ennetamisega seotud osapooltega: noortega, kohaliku omavalitsuse tasandi haridus-, noorte- ja sotsiaalvaldkonna esindajatega ning tööturu osapooltega. Analüüs hõlmas **20 noort**, sh 10 NEET staatuses kogemusega noort neljast Eesti omavalitsusest ning 10 teenindussektoris töötavat noort, ning **34 institutsioonide esindajat**, sh 22 kohaliku omavalitsuse tasandi noortevaldkonna spetsialistide

esindajat neljast omavalitsusest ning tööturu osapooltena 9 teenindusvaldkonna tööandjate, 2 sektori ametiühingute ja 1 teenindusvaldkonna väljaõpet korraldava haridusasutuse esindaja.

Vaagides intervjuude põhjal tehtud analüüside tulemuste kokkuvõtteid kolmetasandilise mudeli alusel, mis rõhutab tööalase konkurentsivõime kõrval muude tähenduslike osalusvõimaluste loomise vajaduse ning noore agentsuse toetamise olulisust, ilmneb mitut laadi probleeme sellega, kuidas tõhusalt kaasata tõrjutud või tõrjutusohus noori ning sotsiaalset eemalejäämist ennetada.

Suureks probleemiks on rõhuasetus noorte kaasamisel tehtavate jõupingutuste tulemuslikkuse hindamisel ainult tööle lülitumisele või erialastele õpingutele. Nii jäävad tähelepanuta küsimused, kas kokkupuuted õpingute ja tööeluga on jõustavad, kas need on tähenduslikud sisulises ja sotsiaalses mõttes ning kas need võimaldavad edasist arengut ja elukestva õppimise orientatsiooni kujunemist. Oluline on silmas pidada, et just sotsiaalne osalemine ning tähenduslike kogemuste kujunemine, seda kasvõi huvitegevuse kaudu, võimaldab laiemas plaanis agentsuse toetamist, sellal kui vähese arenguvõimalusega ja palgavaesuse suunavad töökogemused pigem soodustavad sotsiaalset eemalejäämist ja heitumist.

Vaadates lähemalt seda, millele osutab intervjueeritute poolt nimetatud probleemide väljatoomine ja kuidas saaks neid institutsionaalsete vahenditega lahendada kohalikul tasandil, paistab, et eri tasandite probleemide **lahendustele** omane märksõna on parem **usaldus**.

Sotsiaalne kaasatus ja sotsiaalne osalus, mis on sotsiaalse tõrjutuse või eemalejäämise vastandiks ja seega soovitatavaks olukorraks, mille kaudu sotsiaalset tõrjutust ennetada, on indiviidi tasandil seotud usaldusliku suhtumisega kogukonda, vähemalt ühe usaldussuhte olemasoluga.

Meie uuringus ilmnisid noorte probleemid seoses usaldusega mitmel tasandil:

- Pere toetuseta jäänud noor ei ole kogenud usalduslikke suhteid **kodus/privaatsääris** (baasusalduse, turvatunde vaegus). See tekitab kõigile noorega töötavatele spetsialistidele väljakutse: kuidas ehitada nendega usaldussuhteid avalikus sfääris (õpetaja, treeneri, ametnikuga) ja kuidas pakkuda ning hoida turvalisi suhteid? Usaldussuhte loomiseks nii vajalikku stabiilsust ja järjepidevust takistavad süsteemi projektipõhisus ja ametiisikute vaheldumine.
- Noorel võivad puududa usalduslikud suhted oma **eakaaslastega**, ei ole sõpru, oma kampa, sotsiaalset tunnustatust. Sellega tõuseb küsimus: kui seada eesmärgiks tähenduslike sotsiaalse osaluse võimaluste loomine, siis kuidas kaasata teda võrgustikesse, koostegevustesse ning kuidas innustada harrastustegevusi?
- Noore vähene **eneseusaldus** tuleneb sotsiaalse tunnustuse vaegusest, stigmatiseeritusest, eduelamuste vähesusest. Väljakutse kõigile noorega kokku puutuvaile spetsialistidele: kuidas toetada positiivset agentsust? Kuidas aidata teda välja lõksudest?
- Noorel ei ole senistele kogemustele tuginedes alust, et tekiks usaldus **ametiisikute** vastu. Kuidas sellisel puhul luua ja säilitada kontakti institutsioonide esindajatega? Kuidas tagada, et usaldussuhte oleks iseloomulik dialoogilisus, mitte võimupositsioonilt lähtuv monoloogilisus? Kuidas saavutada tingimusteta omaksvõtt, empaatiline ja aktiivne kuulamine usaldussuhtes, juba ametiisikutega (nt õpetajatega) negatiivseid kogemusi omavate noorte edasine mittekahjustamine? Seniste praktikate kõrval võib selleks vaja minna ühiste tähenduste loomist läbirääkimiste teel, motiveeriva intervjueerimise või kootsimise võtete kasutamist, jms, milleks ei pruugi ametiisikud olla veel ette valmistatud.
- Noorel võib oma kogemuste põhjal otsustades olla kadunud usaldus **riigi/ühiskonna** suhtes tervikuna, nad ei pruugigi tunneta end ühiskonna või kogukonna osana. Kuidas sel juhul ületada

võõrandumist ja usalduse kriisi ühiskonnas? Kuidas edendada solidaarsust ja sidusust ning koos noorega panustada õiglasemate kogukondade kujundamisse?

Selleks, et noored – sh koolis käivad või ka juba tööturule sisenenud – saaksid luua oma loomulikus keskkonnas sotsiaalset usaldust võimaldavaid suhteid, tuleb selliste suhete toetamiseks leida institutsionaalseid lahendusi. **Eesmärgiks on olukord, kus kõik noortega ametialaselt ja institutsioonide vahendusel otseselt kokku puutuvad spetsialistid väärtustavad usaldusliku suhte loomist noorega, oskavad noort kuulata ja tema muresid märgata, on enesekindlad, et suudavad noort toetada, ning neil on selleks ette nähtud piisavalt tööaega, sest seda väärtustavad ka nende tööandjad.**

Samas ei ole mõeldav, et iga esmatasandi spetsialist, kes noorega kokku puutub, peaks suutma kõik tema probleemid lahendada, arvestades samaaegselt lahenduse kolme dimensiooni – võimestamine, osaluse võimaldamine ja tööalase ettevalmistuse arendamine. Pigem on sellise **usaldusisiku ülesanne aidata noor nende võimaluste juurde, mis kogukonnas juba eksisteerivad**, toimida nii-öelda võtmehoidjana, kelle kaudu noorel tekib ligipääs institutsionaalsetele kontaktidele, mille leidmiseks ja ära kasutamiseks tal endal ei ole ressursse. Kuid on oluline, et noor peab saama kindlustunde, et ta võib usaldusisiku ise valida – nende inimeste seast, kellega ta nagunii, loomulikult kokku puutub, ning vajadusel peab olema võimalik usaldusisikut noore algatusel vahetada. Mudeli võtmesõnaks on seega vajadus usaldusisiku pädevuste (st kuulamine, märkamine, vajadusel institutsionaalse võrgustiku juurde suunamine) võimalikult lai olemasolu kohalikul tasandil. Samuti peab olema institutsionaalses võrgustikus piisavalt ressursse, sh teadmisi, et sõnastada standardlahendusi ning disainida vajadusel spetsiaalseid erilahendusi.

Selleks on vajalik, et kohalikul tasandil töötaks tõhusalt institutsionaalsete toimijate koostöövõrgustik ning selle osaliste vahel valitseks institutsionaalselt toetatud usaldussuhe. Uuringu andmetel on kohaliku tasandi võrgustikutöö arenenud aga ebaühtlaselt ning sellel on arenguruumi nii selles osas, kui palju ja milliseid kogukonnas toimetavaid institutsioone see kaasab, kui selles osas, milline on võrgustikuliikmete omavaheline koostöö, rollid ja ootused.

Siingi tõuseb võtmetegurina esile vajalikul määral vastastikust usaldust. Noortega töötavate ametnike probleemide seoses usaldusega võib vaadelda eri dimensioonides, kusjuures oluline on, et probleemne on nii usalduse puudumine kui liigne usaldus. Tabelis 8 on toodud intervjuudes kajanud näited, mis seostuvad vähese või, vastupidi, õigustamata usaldusega.

Tabel 8 Näited liiga madala ja põhjendamatu suure usaldusega seonduvatest probleemidest noore sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel

Usalduse dimensioon	Liiga madal usalduse	Liiga suur, õigustamata usaldus
spetsialistide vahel	koostöö-partnerite suhtes	usaldamatus eri toimijate vahel (noorsoo- ja sotsiaaltöötajate vahel, eri asutuste vaheline koostöö jms, puudub süsteemne tervikut, toetav võrgustik, selle koordinaator
spetsialisti suhtes	süsteemi poolt	liiga suur usaldus eri toimijate vahel võib tuua ringkaitse; autonoomia võib tähendada, et üksteise “juhtumitest” või nendega tegelemisest ei huvituta, puudub mentorlus- või koostöö
		liiga suur usaldus eri toimijate vahel võib tuua ringkaitse; autonoomia võib tähendada, et üksteise “juhtumitest” või nendega tegelemisest ei huvituta, puudub mentorlus- või koostöö
		suur autonoomia, madal kontroll (laste turvatunnet või vaimset tervist ohustav õpetaja; arstidelt kergekäelised ravimireseptid)

	noore kasvupere poolt	spetsialisti nähakse pere siseasjadesse sekkuvana, koostöö raskete perekondadega on vähe tulemuslik	pere annab otsustusõiguse, “ekspertsuse” oma noore üle spetsialistidele-ametnikele, loobub ise toetamast
(esmatasandi) spetsialisti poolt	enese-usaldus	kõrged ootused ja autonoomia, kuid puuduv ettevalmistus või toetus (ei toimi esmatasandi “sekkumine”, suunab edasi järgmistele tasanditele)	liigne kindlustunne oma pädevuste ja võimekuse suhtes (nt liiga suur arv juhtumeid, mis võivad jääda tähelepanuta)
	noore suhtes	nt (varasemad) usalduse kuritarvitamise juhtumid (kokkulepped) [noore või koostööpartneri poolt] takistavad usaldamist	annab noorele vastutuse, mida noor ei saa kanda (nt kolides, kooli vahetades, 18-a saamisel, ravimisel)
	noore kasvupere suhtes	otsi perega kontakti ja teeb otsused noore kohta ilma pereta, pere jõustamise asemel süüdistab	usaldab, et pere leiab ise lahendusi, ja ei paku välja noore toetamiseks võimalusi (nt jätab noore kutsekooli suunamata) või ei jälgi nende tulemuslikkust

Allikas: autorite analüüs nelja KOV tasandi intervjuude põhjal, vt lähemalt projekti raport 4 (Nugin et al., 2022a)

Kuivõrd usaldussuhte puudumine institutsionaalsete toimijate vahel peegeldab üleüldist madalat sotsiaalset kapitali kogukonnas, mis võib saada takistuseks sotsiaalse kuuluvustunde kujunemise noortel, on tähtis institutsionaalselt toetada sobiva keskkonna kujunemist. Liiga suur usaldus olukorras, kus see pole põhjendatud, võib viia võimu kuritarvitamise või leebemal juhul hoolimatuse ja mittemärkamisele.

Olulisteks mõisteteks saab seega usaldus ning sellega seonduvalt sotsiaalne kapital, aga samuti sotsiaalset kapitali väljendavad tugevad ja nõrgad sotsiaalsed sidemed (vt Eesti kontekstis nt Roosalu, 2007; Kazjulja, 2011; Kazjulja & Roosalu, 2011; Aavik, 2015). Sotsiaalsest kapitalist rääkides on Roosalu (2007) välja toonud võimaluse eristada selle siduvat (*bonding*), ühendavat (*bridging*) ja integreerivat (*linking*) mõõdet. **Tugevad peresidemed ja suhted** lähedaste sõpradega seovad omavahel sarnase demograafilise ja sotsiaalse taustaga inimesi. Tegemist on enamasti äärmiselt mitteformaalsete suhetega, seejuures on võrgustikud suletud ja küllastunud. Formaalsemat laadi või isegi hoopis juhuslikud kontaktid ühendavad erineva etnilise või ametialase taustaga inimesi, kel on näiteks sarnane majanduslik staatus ja poliitiline mõjukus. Seepärast käsitletakse sedasorti suhteid kui eri grupe ühendavat sotsiaalset kapitali. Sotsiaalse kapitali teooria ei piirdu aga ainult väikeste gruppide siseste või ka gruppide vaheliste horisontaalsete suhete käsitlemisega. Tähelepanu pööratakse ka sellele **sotsiaalsele kapitalile, mis tekib ametivõimude esindajate ja tavakodanike vertikaalsel suhtlemisel**. See on eriti oluline kehvas positsioonis kodanike jaoks, kel puuduks muidu juurdepääs olulisele infole kas siis seetõttu, et nad ei osale sotsiaalsete suhete võrgustikes või on nende võrgustikes vaid sarnaste ressursidega liikmed. Seega saab sotsiaalsete võrgustike analüüsimisel eristada vähemalt kolme liiki võrgustikke: isiklikumad, tugevate sidemetega; avalikumad, nõrgemate sidemetega; ja integreerivad, mis tulenevad otseselt ühiskonna formaalsest institutsionaalsest struktuurist.

Sellest lähtuvalt on siinses uurimuslikus töös saadud tulemuste alusel loodava tervikumudeli fookuses integreeriva sotsiaalse kapitali arendamine ning nõrkade sotsiaalsete sidemete toetamise kaudu täiendada institutsioonide senise toimimise tulemuslikkust ning vajadusel kompenseerida indiviiditasandi sotsiaalse kapitali puuduvaid liike – näiteks olukorras, kus tugevate sidemete toest ei ole noorele abi sotsiaalse tõrjutuse ennetamisel.

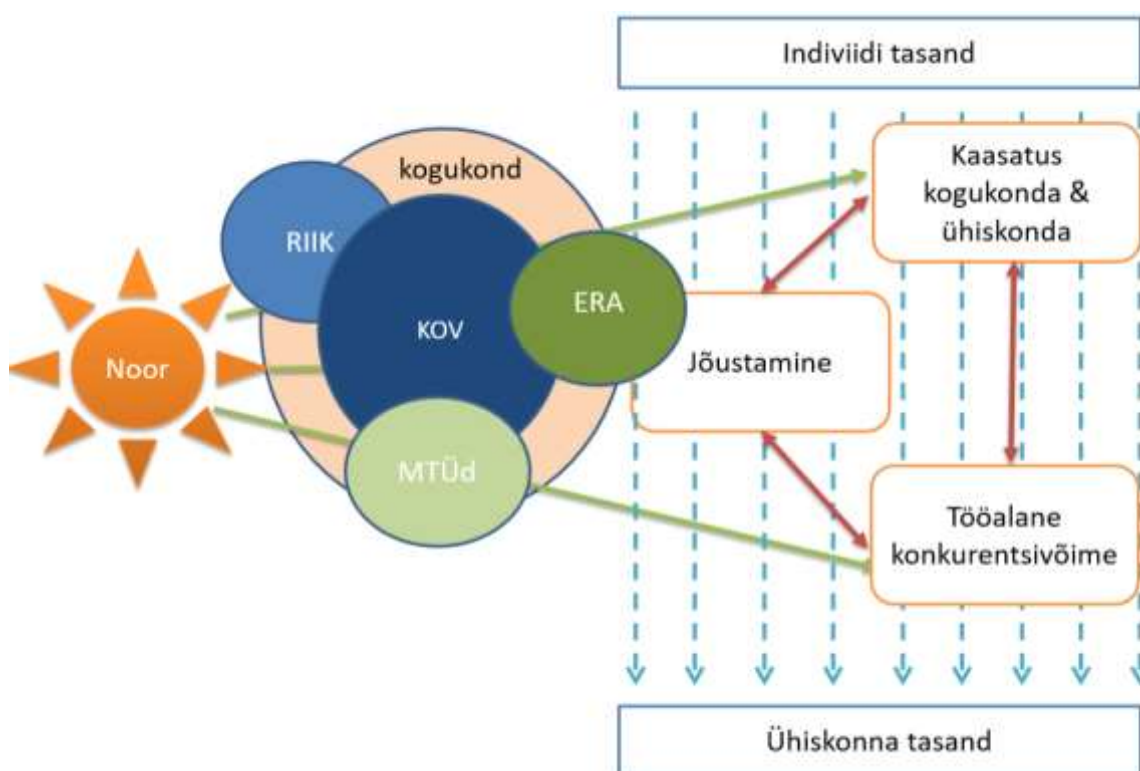
Noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamine: sekkumismudeli TASK-U kirjeldus

Järgnevalt tutvustame mitmemõõtmelise TASK-U sekkumismudeli põhijooni. Mudeli peamisi aspekte kajastab selle nimetus **TASK-U**: fookuses on tööalased arenguvõimalused; agentsus; sotsiaalne kuulumistunne. „U“ on slängipärane lühend inglisekeelsest „youth“ ning tähistab noori. Lähenemise aluseks on **usaldussuhte loomise võimalus noore ja kohaliku tasandi institutsionaalsete võimaluste võrgustiku vahel**, mis üldjuhul eeldab, et tõrjutusriskis noore jaoks kujuneb selline nn võtmeisik, kes on tema jaoks võrgustiku võimaluste avajaks. See aga tähendab, et usaldusisiku funktsioonid peaksid olema teada kõigile esmatasandi spetsialistidele, kes noorega kokku puutuvad. Samas peaksid kõik usaldusisikud omama ülevaadet KOV tasandi võrgustiku võimalustest antud ajahetkel (sh. ajutised projektid ja programmid). Seepärast on oluline usalduslike institutsionaalsete koostöösuhte kujunemist soosiv keskkond, mis võimestaks osapoolte panustamist kohalikul tasandil ning looks sünergia võrgustikutegevuste kaudu. Pakutava mudeli eripäraks on idee nn mitmekiiruseliselt³ lõimuvast võrgustikust, mille tuumaks on valdkonna eest kohalikul tasandil vastutama seatud ametiisikud, kellega erinevates koosseisudes ja erinevate raamistike keskselt haakuvad kogukonnas tegutsevate muude institutsioonide esindajad – avalikõiguslikke riiklikke institutsioone (nt kaitseväge, riigigümnaasium või kõrgkool), eraõiguslikke institutsioone (nt erasektori tööandjad, erahuvikoolid või usuasutused) ning vabakonna esindajaid (nt kogukonnaselts, ettevõtjate ühendus või muu vabaühendus). Seega hõlmab mudelis pakutav idee mitmekiiruselisest võrgustikust ühelt poolt võimalikult laia hulga eri osapooli sotsiaalse tõrjutuse ennetusse teadlikult ja kooskõlastatult, kuid samas näeb ette omavaheliste koostöövormide mitmekesisuse. Seejuures kannab mudeli tegevus kogu **elukaare vaadet, toetades tähenduslike osaluskogemuste, tõise enesetäiendamise ja agentsuse kujunemist ja püsimist, et selle võrgustiku tähelepanu alt ei peaks toe vajaja nt eapiiri tõttu välja jääma**. Samas on võrgustiku toel koonduvad ressursid abivajava noore jaoks ligipääsetavad mitte ainult otse, vaid ka võrgustiku tööd koordineeriva vahendaja kaudu. Selle vahendajani suunata – või temaga suhtlemist korraldada – võib nooreni tema loomulikus keskkonnas jõudnud usaldusisik, kelleks võib saada iga institutsiooni esmatasandi spetsialist. Just see eeldab aga, et esmatasandi spetsialistidel on võime ja piisav eneseusaldus, et noort märgata ja kuulata ja et see oleks ka ametijuhendis välja toodud tööülesandena. Seega tuleb võimestamist ja tunnustamist sellise tähendusliku panustamise eest kogukonna toimimisse lugeda igapäevase tööalase toimimise üheks eelduseks. Mudeli toimimise seisukohalt on peamine, et kõigi panustajate ja tegevuste fookuses on samaaegselt kolm sotsiaalse osalemise sisulist dimensiooni: tähenduslik osalemine ja sellest tulenev sotsiaalne kuulumistunne; erialane areng ning valmisolek jõukohaselt (mh vabatahtliku) tööga panustamiseks; agentsuse ja enesekindluse toetamine.

Välja töötatud mudeli võib seega lühidalt kokku võtta järgmiselt: mudeli sisuliseks **võtmedimensiooniks on usaldussuhte kujunemine osapoolte vahel**, fookusega eneseusalduse toetamisele institutsionaalsete osapoolte esindajate seas, et selle toel saaks kujuneda selline lähenemine,

³ Selle termini eeskujuks on idee *mitmekiiruseliselt lõimuvast* Euroopa Liidust, mida on aeg-ajalt kasutatud selleks, et kajastada riikide liidu sellist mudelit, kus saab eristada omavahel tihedamalt liitunud ja otsustamisel suuremat kaalu omavat riike teistest, kes on valikuliselt liitunud mõne poliitika või tegevuskavaga. Ka viimaste seas võib olla nii neid, kes sooviksid enamat lõimumist tuumriikidega, kui neid, kes on rahul mõnevõrra perifeersema rolliga otsustusprotsessides. Seetõttu räägitakse võimalusest lõimuda Euroopa Liidu ideega erinevatel *kiirustel* – nii liigub Euroopa integratsioon korraga *mitmel kiirusel*.

mis toetaks **noore 1) agentsust⁴ ja eneseusaldust; 2) sotsiaalse osaluse positiivsete kogemuste ning 3) tööalaste teadmiste-oskuste kasvu ja selle kaudu tööpotsiaali arendamist.** Joonisel 2 on ühel pool kujutatud kohaliku tasandi kogukonda hõlmavat võrgustikku, mille tuumaks on KOV tasandi institutsioonid ning neid esindavad ametnikud vastavalt oma juhtrollile noortepoliitika kujundamisel ja elluviimisel. KOV tasandi esindajate ümber kujuneb aga võrgustik teistest kohaliku elu korraldamisse panustavatest organisatsioonidest ja isikutest, sh piirkonnas tegutsevad eraettevõtted ja mittetulundusorganisatsioonid, kelle tegevus hõlmab pidevat kokkupuutumist noortega ning kel on sellest tulenevalt noorte tõrjutuse ennetamise osas huvi, vajadus ja kohustus teiste osapooltega suhtlemiseks. Samuti kuuluvad võrgustikku riigitasandi esindajad, kes samuti kohaliku elu korraldamisse panustavad, sh nt piirkondlike riigigümnaasiumide või kõrgkoolide esindajad, jms. Laiemas vaates on võrgustiku liikmeteks ka teised kogukonna esindajad, eriti muidugi otseselt teemaga seotud inimesed – noored ja nende esindusorganisatsioonid, lapsevanemad ja nende esindusorganisatsioonid, jms.

Joonis 2 Noorekeskne sotsiaalset eemalejäämist ennetava sekkumise mudel: noorte tööpanuse, agentsuse, ja sotsiaalse kaasatuse sekkumismudel TASK-U KOV tasandi võrgustikele
Allikas: autorite analüüs projektide EXCEPT ja ENLIVEN tulemuste sünteesist projekti tulemustega

See võrgustik on joonisel paigutatud tõrjutusriski vältiva (või vähendada) sooviva noore vahele, kuid see ei tähenda, et võrgustik on barjäär, mis takistab, piirab ja kontrollib tähendusliku osaluse võimaluste

⁴ Projektis mõistame indiviidi agentsust kui midagi, mis kirjeldab tema suutlikkust teha plaane ja realiseerida oma eesmärged keskkondlike võimaluste ja piirangute kontekstis. Agentsus on oluline nii elu üleminekuperioodidel ühest etapist teise kui kitsamalt nt õppimisvõimaluste ja sealhulgas töökohal tekkivate arenguvõimaluste ärakasutamisel ja töötee nõudmistega kohanemisel. Vt lähemalt projekti raporteid 2 (Raudsepp et al., 2022) ja 3 (Raudsepp & Roosalu, 2022)

juurde jõudmist. Pigem väljendab selline paigutus asjaolu, et noorel on selle võrgustiku kaudu lihtsam jõuda sotsiaalse osaluse võimalusteni, sest (1) võrgustik koondab teavet noorte osalusvõimaluste kohta ning arendab ühiselt omavahelises koostöös uusi sellekohaseid võimalusi; (2) noore jaoks toimib võrgustik oma esindajate ja vahendajatega justkui nn kõik-ühest-kohast lahendusena (i.k. *one-stop-shop*⁵), milleni jõudes avaneb talle nendest võimalustest terviklik pakkumine ning tal on neile hõlpsam ligipääs. Õigupoolest ei ole mudeli toimimise seisukohalt tarvilikki, et noorele endale avaneks kõigist pakumistest täielik ülevaade: see võib tekitada segadust, tähelepanu hajutada või killustada, jms.

Mudeli peamine väärtuspakkumine noorele on see, et iga võrgustiku töös osaleva organisatsiooni esindaja teab, kust leida infot noorele huvi pakkuvate või huvi pakkuda võivate osalusvõimaluste poole. Ühtlasi võib noor (ja tema vanem) olla kindel, et nende võimaluste loomisel on vastavalt **TASK-U osalusmudelile** silmas peetud kolme aspekti: tööle panustamise potentsiaali arendamine; agentsuse toetamine; sotsiaalse kaasatuse ja tähenduslike suhtlemisvõimaluste pakkumine. Tegevuste kaudu saavutatav osalemine võimaldab niisiis mitmekordset kindlustust sotsiaalse tõrjutuse vastu. Ehkki osalemine on noore seisukohalt alati individuaalne – midagi, mida peabki ise tegema – tähendab milleski osalemine ka seda, et tegemist on sotsiaalse kogemusega. Mida enam on kogukonna tasandil mitmekülgset, TASK-U mudeliga kooskõlas kaasatud noori, seda tõenäolisemalt kasvab kogukonna tasandi sotsiaalne, kultuuriline, majanduslik kapital – noorte osalemisel sünnib vastastikuna usaldus ning sellest tõukuv sünergia ühiste kogemuste ja koostegutsemise käigus. Indiviidi tasandil kasvav tööorientatsioon, tugevnev agentsus ning tähenduslikumaks muutuv sotsiaalne osalemine tähendab, et nende lõikes tekib arenguhüpe ka kogukonnatasandi innovatsioonis ning ühiskonna tasandil. Samuti toetab kogukondliku sotsiaalse kapitali ja vastastikuse usalduse kasvu institutsioonide esindajatest koosnev TASK-U võrgustik.

Noorte sotsiaalset tõrjutust ennetava sekkumise TASK-U mudeli kohaselt on kohaliku tasandi institutsionaalsete osapoolte koostööl niisiis **võtmeroll** noort jõustava ja tema tööalast konkurentsivõimet arendava ning ühiskonda ja kogukonda kaasatust võimaldava tegevuse disainimisel ning ligipääsu tagamisel, kuid sellest saab kas kogukond laiemalt.

TASK-U sotsiaalset tõrjutust ennetava sekkumismudeli (vt Joonis 1) ABC ehk alusprintsipiid on järgmised:

- A. TASK-U **kolm** osalemise mõõdet (TASK-U **kolm**)
- B. TASK-U **noorest** algab kõik (TASK-U **noor**)
- C. TASK-U **võrgustik** arendab koostööd (TASK-U **võrgustik**)

TASK-U ABC võtab kokku kümnepunktiline baasväärtustele toetuv tegevusraamistik, mille järgimisel saab KOV tasandil oluliselt tõhustada noorte sotsiaalse tõrjutuse ennetamist.

TASK-U sekkumismudeli ABC-10

A. Kolm osalemise mõõdet

1. Sotsiaalse tõrjutuse ennetamise ja tasakaalustamise võtmeks on sotsiaalse **osaluse võimaluste loomine**, millel on kolm erinevat, aga samaaegselt olulist dimensiooni: noore **agentsuse**

⁵ Nt Määttä, M. (2018)

toetamine ja tema võimestamine; **töölane** konkurentsivõime ja selle areng; tähenduslik **sotsiaalne osalus** ja kodanikuühiskonnas osalemine.

2. Sotsiaalse tõrjutuse üheks alaliigiks on NEET-staatust, mille kaht aspekti, st eemalejäämist tööst ja arenguvõimalustest, tuleks käsitleda nii **elukaare vaates tulevikku suunatult** (nt satuvad ohtu noore tulevased töövõimalused ja karjääriväljavaated) kui **elukvaliteedi vaates olevikus** (nt noor jääb välja agentsust toetavatest ja kuuluvustunnet võimaldavatest tähenduslikest sotsiaalsetest tegevustest, tal on toimetulekuraskused)
3. Kõik **sotsiaalse osalemise vormid** (sh töötamine ning õppimine) peavad pakkuma **tähenduslikku** kogemust ning toetama põhjendatud **usalduse ning agentsuse** kujunemist

B. Noorest lähtuv vaatenurk

4. Kõigil peab olema ligipääs (läbi kogu elukaare, sh noore ja noore täiskasvanu faasis) **õppimise võimalustele**, nii tasemehariduse kui mitteformaalõppe ja enesearengu võtmes
5. Võimalusi ning **orientatsiooni edasiõppimiseks** peab KOV tasandil silmas pidama nii tasemeõppe, koolituste jm arenguvõimaluste pakkumisel kui noore tööellu kaasamisel
6. Noore sotsiaalse kaasamise ja osalemise võimaluste kujundamisel peab silmas pidama, et noorel **kujuneks välja huviala** ja leiduks võimalus sellega tegeleda – kitsalt tööalase ja töölesaamisele suunatud õppimise ja enesetäiendamise kõrval on väärtuslik ka muu õpe
7. Sotsiaalse kõrvalejäämise ennetamise ja leevendamise eelduseks on usalduslike suhete kujunemine **noore ja temaga erialaselt kokku puutuva(te) spetsialisti(de) vahel**, mis eeldab spetsialistide võimekust juba esmatasandil vastutustundlikult sekkuda

C. Institutsionaalse võrgustiku koostöö toetamine

8. Selleks, et KOV tasandil oleks võimalik leida igale noorele **sobilik lahendus, mille najal kogukonnas osaleda**, sh samaaegselt nii töötamise, õppimise kui huvialadega tegelemise võtmes, peavad kogukonna liikmed tegema koostööd, et kaardistada kõik võimalused tähenduslikuks osalemiseks ning neid koostöiselt arendada ning ligipääsetavaks muuta
9. Igaühele sobiliku lahenduse leidmine eeldab **vastastikuse usalduse tingimuste** loomist eri tüüpi panustajate vahel: tasemehariduse ja huvihariduse, tööandjate ja tööturuteenuste osutajate, KOV töötajate ning noorsootöötajate, aga ka teiste kogukonnas noori kaasata võivate tegutsejate – sh usuühendused, kaitseväge, kolmanda sektori organisatsioonid, jne – esindajate vahelise usalduse tingimuste loomist
10. Sõnastatud tegevuseesmärk teravdab märkamist: selleks, et KOV tasandil oleks võimalik iga noore toetamisel eeltoodut silmas pidada, tuleb teenuse pakkumise **tulemuslikkuse kriteeriumid seada ka usalduse, agentsuse ning tähendusliku identiteedi võtmes**

Kasutatud materjalid

- Aavik, K. (2015). *Intersectional disadvantage and privilege in the Estonian labour market: An analysis of work narratives of Russian-speaking women and Estonian men*. Doktoritöö. Tallinna Ülikool.
- Bacchi, C. (2012). Introducing the ‘What’s the problem represented to be?’ approach. In A. Bletsas & C. Beasley (Eds.), *Engaging with Carol Bacchi: Strategic interventions and exchanges* (pp. 21–24). University of Adelaide Press.
- Kasearu, K., & Trumm, A. (2013). *NEET–, Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi*”. *Noorteseire Eestis: Poliitikaulevaade*. Tartu Ülikool, Haridus- ja Teadusministeerium, Praxis.
- Kazjulja, M. (2011). *Social network and education as resources for agency formation on the Estonian post-socialist labour market*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kazjulja, M., & Roosalu, T. (2011). Achieving high level occupational status: The relevance of social network capital. In E. Saar (Ed.), *Towards a normal stratification order: Actual and perceived social stratification in post-socialist Estonia* (pp. 219–252). Peter Lang.
- Kazjulja, M., Taru, M., & Unt, M. (2022). *Noorte palgavaesuse Eestis 2007-2020*. RASI toimetised nr 16. Tallinna Ülikool. <https://www.tlu.ee/yti/teadusrahvusvaheliste-sotsiaaluuringute-keskus/repositoorium>
- Maiztegui-Oñate, C., Moro, A., Solabarrieta, J., Roosalu, T., Taru, M., & Santibáñez, R. (2019) *Encouraging lifelong learning for an inclusive and vibrant Europe: Report on successful educational programmes based on national case studies*. https://h2020enliven.files.wordpress.com/2021/08/enliven-d1.2_revised-feb-2020.pdf
- Maiztegui Oñate, C., Moro, A., Roosalu, T., & Taru, M. (Forthcoming in 2022). Vulnerability in European lifelong learning policies 1992-2018: seeing young people as a problem to be fixed. In J. Holford, P. Boyadijeva, S. Clancy, G. Hefler, & I. Studena, I. (Eds.) *Lifelong learning, young adults & the challenges of disadvantage in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Määttä, M. (2018). *One-stop guidance center (Ohjaamo) – Ready to offer multi-agency services for the young*. ELY-Keskus. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/162148/OneStopGuidance.pdf?sequence=5>
- Nugin, R., Unt, M., & Roosalu, T. (2022a). *Kõrvale jäänud noor kui kohaliku tasandi väljakutse: noortega töötava spetsialisti vaade*. RASI toimetised nr 19. Tallinna Ülikool. <https://www.tlu.ee/yti/teadusrahvusvaheliste-sotsiaaluuringute-keskus/repositoorium>
- Nugin, R., Unt, M., & Roosalu, T. (2022b). *Noorte tõrjutusriskide lood: isikud ja vinjetid*. RASI toimetised nr 20. Tallinna Ülikool. <https://www.tlu.ee/yti/teadusrahvusvaheliste-sotsiaaluuringute-keskus/repositoorium>

- Põlda, H., Roosalu, T., Karu, K., Teder, L., & Lepik, M. (2021). Üldpädevuste kujundamine ja osaliste agentsus mitteformaalõppes. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri. Estonian Journal of Education*, 9(1), 60-87. <https://doi.org/10.12697/eha.2021.9.1.03>
- Raudsepp, M., & Roosalu, T. (2022). *Noorte tõrjutusriskide maandamine töökohal: tööandja võimalused teenindussektori näitel*. RASI toimetised nr 18. Tallinna Ülikool. <https://www.tlu.ee/yti/teadusrahvusvaheliste-sotsiaaluuringute-keskus/repositoorium>
- Raudsepp, M., Roosalu, T., Unt, M., Rannala, I.-E., Nugin, R., Taru, M., & Kazjulja, M. (2022). *Tõrjutusriskide maandamine töö ja õppimisega: teenindussektori algaja töötaja näide*. RASI toimetised nr 17. Tallinna Ülikool. <https://www.tlu.ee/yti/teadusrahvusvaheliste-sotsiaaluuringute-keskus/repositoorium>
- Roosalu, T. (2007) Sotsiaalne osalemine ja ebavõrdsus. Social participation - multiplying or balancing social inequalities? *Sotsiaalne ebavõrdsus. Social Inequality*. Toomse, M. (Toim). Tallinn: Eesti Statistikaamet.
- Unt, M., Gebel, M., Bertolini, S., Deliyanni-Koumitzi, V. & Hofäcker, D. (Eds.)(2021). *Social exclusion of youth in Europe: The multifaceted consequences of labour market insecurity*. Policy Press. DOI: [10.2307/j.ctv1sr6k9z](https://doi.org/10.2307/j.ctv1sr6k9z).
- Verloo, M. (2005). Mainstreaming gender equality in Europe. A critical frame analysis approach. *The Greek Review of Social Research*, 117, 11–34.
- Verloo, M., & Lombardo, E. (2007). Contested gender equality and policy variety in Europe: Introducing a critical frame analysis approach. In. M. Verloo (Ed.), *Multiple meanings of gender equality: A critical frame analysis of gender policies in Europe*. Central European University Press.